

A MONOGRAFIKUS SZOCIOLÓGIA.

A társas valóság teljessége, mely az élet s az emberi gondolkodás számára nélkülözhetetlen körülménynek tűnik, viszonylag későn került valamilyen rendszeres tanulmányozás tárgykörébe. A szociológia megalkotásának lehetőségét és szükségét *Comte* ismerte fel. Comte nemcsak nevet adott az új törekvésnek, hanem először jelölte ki a szociológia tudományelméleti helyét és tisztázta szerepét. A társas életre vonatkozó sokszor még ma is érvényes igazságokat azonban már a megelőző századok és korok gondolkodóinál is találunk. A szociológia ugyan még nem létezett, de a társas élet adottságai, az emberi történelem sajátosan társas formái és módja, maga a *társas élet anyaga* állandóan megvolt. Néha már szinte látták is valamilyen «társadalmi tudomány» megteremtésének lehetőségeit, de vagy a kor intellektuális alkata, vagy a tárgy és a tartalom körül mutatkozó határozatlanság egészen a XIX. század elejéig kitolta a társadalomtudomány megszületésének idejét. Megléte, megteremtődésének módja s jövőbeli perspektívái miatt a tudományelméletnek alig van izgatóbb és érdekesebb kérdése a szociológiánál. Sajátságos, hogy még ma is akadnak olyanok, akik a szociológia önálló és határozott különállású tudományává válását, helyesebben egy ilyen tudomány meglétét kétségbevonják, illetőleg cáfolják. Pedig döntően érvényes az, hogy vannak bizonyos dolgok, történések, folyamatok, állapotok, melyeket kimerítően más tudomány kereteiben és módszerével kifejezni nem lehet. A szociológia még semmiesetre sem nőtte be lehetőségeinek határait. Van valami a társulás tényében, valaminek az előállása, külön-valóság, alkatában és hatásaiban sajátos megjelenésű realitás, amely fokozottabb mértékben teszi szükségessé az ilyen érdeklődésű vizsgálódást és gondolkozást. Különösen ez azóta nyilvánvaló, amióta a szociológia bizonyos értelemben a társas élet *lelkiismeretét* jelenti. A társas kapcsolatú cselekvés ugyanis végső fokon mindig szociológiai értelmű sejtést vagy tudást igazol. A megismerés szüksége a jövőben azért fog fokozódni, mert már tudjuk, hogy a sikeres cselekedetet az ismeret megelőzi s nagymértékben feltételezi. Az ismeret fokával arányosan hatá-

sosabb a cselekedet s ezért a szociológiában, minden nagyobb-méretű cselekvési igény nélkül, kétségtelenül van ilyen értelmű kötelezettség is.

A mai szociológia rendszerekben, tájékozódásban és irányokban rendkívül változatos és gazdag. A sok rendszer pedig rendszertelenség s az új vizsgálók legelső feladatnak ezt kapják meg. Egy-egy rendszer érvényes voltát több más cáfolja vagy vonja kétségbe. Minden új alkotás kritikája s egyben kiegészítője is a többi megelőzőnek. A szociológiának ez a mai állapota a változatos irányú fejlődést őrzi, bár tudományos hitelének semmiesetre sem használ. Mint lélektani helyzet érthető, hogy ez az állapot a megismerkedés kezdetén semmiesetre sem lehet megnyugtató. A rendszerkeresés és rendszerteremtés a *megnyugvás* keresése. A tudományművelés alkati probléma is, ez pedig arra mutat, hogy adott objektív előírások csak feltételei és minősítői minden alkotásnak, de itt is végső forrás mindig az egyéniség, a tudós vagy a gondolkozó teremtő tehetsége lesz. A problémalátásnak, tárgyszerkezetnek, módszeres eljárásnak ez a sokfélesége talán állandó kísérője lesz a szociológia további alakulásának. Döntően aligha lehetne megítélni, hogy melyik törekvés az érvényesebb s az igazibb, sőt nemcsak megvalósítható, hanem kötelező is.

A szociológia ma az eszmék részvénytársasága. Két határozott csoportot, két egymással szöges ellentétben álló érdeklődést és irányt mégis megkülönböztethetünk: az egyik a *tisztán spekulatív*, a másik a *tisztán empirikus* szociológia. Az első csoportba sorozhatnánk azokat, melyek *Kultúrfilozófia*, vagy *Történefilozófia* címén a társas élet anyagát is érintik a tudományosság és a pozitív jelleg igénye nélkül. Az idetartozó gondolkozók egy része magát szociológusnak vallja, de tagadja bármiféle szociológia empirikus megalkotási lehetőségét. A másik csoportba a szociológiának, mint *valóságtudománynak* fenntartói tartoznak, akik a különböző *szociográfiai*, *monográfiai* stb. módszerekkel a szociológia empirikus megalapozását sürgetik. Az előbbieket nagy elődök és alkotások hagyományára lendíti, az utóbbiakat a nagyobb fokú biztonság, az ellenőrzésnek és igazolásnak kétségbe nem vonható módjai, a tudományos objektivitás viszik előre. Ezek a módszeresség határait rendszerint túllépni nem tudják s tudományelméleti kérdés marad, hogy teljesítményeik értéke egyúttal szociológiai-e. Az utóbbiak közé tartozik a *Dimitrie Gusti* előbb iassii, majd bukaresti egyetemi tanár által követett eljárás mód, a *monografikus szociológia* is, mely idő óta ismertté és vitatottá vált a tudományos világban.

D. Gusti a *tiszta elmélet* kritikájából indul ki. A szociológia múltja rövid s mindezideig elfogadható, tárgyilagos és gyakorlati módszert kialakítani nem tudott. Egy tudomány érvényes voltát teljesítményei döntik el. A szociológia viszont minduntalan rendszereket teremt, melyek a spekuláció eredményei s ezért szubjektívek s előítélettel teljesekek. A szociológiának *tudománnyá* kell válnia, állítja Gusti, olyan tiszta, tárgyilagos tudománnyá, mely végre tárgyához, a társas valósághoz is hozzáfér és azt megmagyarázza. Ennek legfőbb akadálya viszont a szociológiát megelőző és kísérő különböző doktrínákban és rendszerekben található meg. A szociológia a tudománytörténet tanúsága szerint a politika, közgazdaságtan, jogelmélet, történetfilozófia rokon természetű rendszereiből vált le, illetőleg később az antropológia, néprajz, antropogeográfia és lélektan eredményeit hasznosította s ma is őrzi ezek befolyásának emlékét. A szociológia eddigi eredményei nélkülözik a tudomány fegyelmét, jóformán csak egy sorozat elmélet gyűjteménye. A szociológiának az ilyen természetű meghatározottságoktól meg kell szabadulnia. Gusti egyedül érvényesnek a társas valóságot tekinti, szociológiának pedig azt a tudományos magatartást, mely a valóság fényeiről számol be. Az eddigi elméletekből is csak azt hajlandó elfogadni, amit a valóság ellenőrzése igazol. Természetes tehát, hogy Gusti rendszere és társadalomkutatási eljárás-módja, a monografikus szociológia is olyan kísérlet, mely ezeket a követelményeket igyekszik teljesíteni. Sajátságos azonban, hogy a monografikus szociológiában is a rendszeralkotás előzi meg a módszeres eljárást, tehát az elméleti állásfoglalás a tudományos magatartást. Dolgozatunk végén majd erre újólá kitérünk. Itt most az a feladatunk, hogy a monografikus szociológiát előítéletmentesen, tehát tárgyilagosan minden oldaláról s mindig az eredeti forrásokra támaszkodva bemutassuk. Feladatunk teljesíthetésére először (I.) Gusti *szociológiai, etikai és politikai* rendszerét, másodsor (II.) a rendszer védelmében megvalósított *társadalomkutatások módszerbeli problémáit* kell megismernünk. Ezek után kerül sor a monografikus szociológia *nemzettudományi szerepének* bemutatására (III.), hogy végül (IV.) néhány kritikai szempontra is rámutathassunk.

I.

1. A Gusti-féle koncepció legszembetűnőbb vonása az, hogy új tudományos szintézist teremt a *szociológia, etika és politika* között. Gusti már korán, tudományos működésének kezdetén

kialakította ennek az új tudományos társításnak a jelleget megadó sajátosságait s később, több alkalommal is, csak megerősítette és igazolta ezeket a tételeket. Felfogása szerint a három tudománynak közös a tárgya: a *társadalmi valóság* s a tárgybeli azonosság mintegy magától kínálja ezt az összefogást. A szociológia *az aktuális társadalmi valóság* tudománya, módszereit és szerepét a társas élet valóság-természete határozza meg. Határai szabva vannak: rendeltetése a tény-megismerés, a valóság mibenlétének felderítése. Az etika *az aktuális társadalmi valóság értékrendjének és a társadalmi eszménynek* a tudománya. Az etika központi problémája a társadalmi eszmény megállapítása, tehát az aktuális társadalmi valóság s a jövő társadalmi valóság értékrendje közötti összefüggést keresi s ezért célokat tűz ki: új értékrendet teremt. Az aktuális társadalmi valóság s a jövőben megvalósuló társadalmi valóság között foglal helyet a politika, mely — mint szemléletmód — *ennek az átalakító magatartásnak a természetét vizsgálja*. Vagyis a társadalmi realitás integrális tanulmányozása háromféle diszciplínát foglal magában: a *szociológiát*, az aktuális társadalmi valóságot *leíró és magyarázó* tudományt, az *etikát*, a társas élet céljait *megértő*, az erkölcsi ideált s az ideális társadalom értékrendjét *megállapító* tudományt és a *politikát*, a társas élet céljait és a megállapított erkölcsi ideált *megvalósító eszközöket és eljárás módokat* tanulmányozó tudományt. Gusti értelmezése szerint ez a három alapvető társadalomtudomány egymást kiegészíti és teljesíti, s noha módszertani és tudományelméleti kritériumok megkívánják különválasztásukat, egyetlen rendszer közösségébe való összefogásuk szükséges. A megismerés és a teremtés különböző igényeire válszólnak, ezért az adott társadalom, az ideális természetű jövő társadalma és a társadalmi átalakítást végző működés vizsgálatára adódik a három tudomány. A megismerés elütő irányú szükségei nem jelentik azonban ugyanakkor a kutatás idegen természetű tartalmát: az érdeklődés nem kizáró, hanem egymást kölcsönösen kiegészítő értelmű. A *módszerbeli demarkációs* révén létrejött különbözőségeket a *rendszerbeli szintézis* hidalja át. «Valójában egyetlen nagy kifejlődésben levő realitásról van szó — írja Gusti — s a háromféle megismerésmód, valamint a valóság három fázisa s az ezeknek megfelelő tudományok nem egyebek, mint ugyanazon életfolyamat három fázisa, mely egységes megismerési rendszert kíván.² Az etika a társadalmi valóság ismerete nélkül nem alkothat társadalmi ideált, a politika a társadalmi valóság és a társas élet céljainak ismerete nélkül nem alakíthatja az aktuális társa-

dalmi valóságot, a szociológia pedig nem értheti meg a társas élet valóság-természetét, ha nem vet számot a társas élet akarati meghatározottságával és ha nem ismeri a társadalom cél-érték, eszköz-érték és szabályozó-érték rendjét.

2. Gusti *szociológiai* felfogásának alapja az *ember-eszme*. Az ember-eszmében megalkotott tételek szintén a rendszerek leg hamarabb kialakult sajátos képletei,³ melyek a későbbi közlések alkalmával sem módosultak és nem bővültek. Értelmezése szerint az ember legsajátosabb vonása, az, ami az embert emberré teszi s neki mintegy az emberi minőséget megadja: *a tudatosság*. Az ember tudatos képlet s éppen öntudata révén külön természetű valóság. Az embernek nemcsak öntudata van, hanem az öntudat: *maga az ember*. Gusti — ahogy egyik legképzettebb tanítványa és követője, *Traian Herseni* magyarázza — ekkor az emberi tulajdonságok meghatározó vonásait csak fenomenologikusan elemezte s a tételekre bizonyos «*exisztenciális apriorizmus*» révén jutott. Herseni később igazolta, hogy ezek a tételek a valóságot fejezik ki s ugyanerre az eredményre vezet az *exisztenciális elemzés* is.⁴ Az emberi minőség s az ember mint létezés tehát ez a tudatosság. Az emberi öntudat viszont három alapvető indulatot hord magában — s mintegy ezekkel együtt, illetve *ezekben* jelentkezik —: *az önszeretetet, a szimpátiát és a szorongást*. Az öntudatban ugyanis szükség szerint szerepel a nem énről való tudomás is; ez a személyes és tudatos életnek nélkülözhetetlen feltétele. Az öntudat megformálódása *éppen ezzel válik lehetővé* s ezért enélkül az öntudatra való eszmélés meg nem történhetik. Az öntudatnak ez az állapota befelé az *önszereteten* tükröződik vissza; az ember önmagát felfedezi, érzi, hogy sajátmagához tartozik s ezáltal saját lényének szeretete is kifejlődik. A *szimpátia* indulata kivetíti az embert sajátmaga zártságából; annak tudata révén, hogy hozzánk hasonló lét is van, feltételezzük másokban is a létezés azonosságait. Ezt a kétféle külön tartalmú indulatot egy harmadik kíséri, az a *szorongás* és mély tisztelet, melyet az ember az őt meghaladó és felette uralkodó ismeretlennel szemben érez. Gusti az emberi öntudatban szereplő három indulat közül különösképen a szimpátiát emeli ki, mint olyant, mely az emberi társulást szükségessé és lehetővé teszi. A szimpátia minden formájában kiemeli az embert önmagából és egy új, idegen, de vele azonos lehetőségű létezésbe helyezi. Az én más énben vetődik ki s ezáltal az éntől éniig terjedő «szellemi közlés». által új valóságnak — a társadalomnak lesz alkotójává.³ Az ember a maga emberi minőségét csakis társadalomban érheti

el; a társadalom az egyénnek egzisztenciális feltétele. Az egyénben a társadalom bármiféle reális és empirikus társulás létesülése előtt már benne van. «Az egyén nem azért szociális, mert a társadalomban él, hanem azért, mert a társadalom az egyénben él» — írja Gusti.⁶ Minden ember létezésének módjában «magában viseli». a társadalmat s más ének megjelenése ezt a virtualitást aktualizálja s ennek a valósulásnak csak anyagát és tartalmát adja. Gusti szociológiai apriorizmusa fejeződik ki ebben.⁷ «A társadalom tehát bizonyos módon ténybeli megvalósulása előtt már létezik». — teszi hozzá mindezekhez Traian Herseni.⁸ Az önszeretet fokától függ a szimpátia mértéke is: minél nagyobb az önszeretet, annál intenzívebben fordul a szimpátia formájában az én is kifelé s ugyanakkor az ember társadalmi valósulása is nő. «Amennyiben az öntudat mélyebb s a tapasztalat nyomán gazdagabb lesz — írja Gusti —, annál élénkebben működik a lényeges, személyesítő és szimpatikus megértés és ennél fogva — intenzíven és extenzíven — annál erősebben fejlődnek ki az önszeretet és a szimpátia indultai.⁹

3. A társadalom tehát az emberi öntudat szerkezetében már eleve benne foglaltatik s az emberi élet társadalom nélkül el sem képzelhető.¹⁰ A társadalom pedig öntudatos emberek viszonyulásainak teljessége: *tudatos egység*. «Ennek a tudatos egységnek az *alakulása* és *fenntartása* az egységet összetevő tagok egymás közötti kapcsolatainak tulajdonítható.¹¹ A társadalom élete a társadalmat összetevő tagok között lefolyó viszonyok, hatások és visszahatások sorozata, illetőleg totalitása. Mindezek tudatos tevékenységformák és mint ilyenek az *akarat kifejezései*, illetőleg — a monografikus szociológia művelőinek fogalomhasználatával élve — *megnyilvánulásai*. Gusti társadalomszemlélete voluntarisztikus, a rendszer egyik legdöntőbb tétele az, hogy a *társadalom lényege a társadalmi akarat*. Amíg a szimpátia: *társuló szükség*, addig az akarat: *társító szerep*. Az akarat teremti meg a társadalommá levés módjait, vagyis minden társadalmi viszonyulás, hatás vagy visszahatás, egyszóval megnyilvánulás mögött, mint ezeket érvényesítő és «végrehajtó» erő és működés: ott áll a társadalmi akarat. A környező *nem társadalmi valóságtól* a társadalmi realitás a tudatos emberi akaratnak éppen ettől a környező természeti világtól való viszonylagos függetlensége révén különbözik. A természeti világot vak törvények uralják, tisztán öntudatlan és mechanikus folyamatok jellemzik, az idetartozó jelenségek az ok és okozat szükségszerű viszonyára vonatkoztathatók és jelentés-

nélküliek. A társadalmi valóság jelenségei ezzel szemben tudatos tevékenységi kört jelentenek, melyben az emberi akarat célokat követ, eszközöket alkalmaz s ezeknek a tüneményeknek *jelentése* van. «A társadalmi tevékenység teremtő természetű s eredete nem a természet vak okozatosságában, hanem az ember szabad akaratában van.¹² Vagyis mindaz az akaratra vezethető vissza, ami a társadalmi valóságot a valóság-egészről megkülönbözteti s az anyagi univerzumtól elütő új, morális természetű létezőt teremt és tesz lehetővé. «Az akarat a kozmikus környezetben az egyetlen önálló és viszonylagosan független erő — állítja Gusti — a társadalom szervezetének meghatározó feltétele, a társadalom lényeges eleme, mivel az akarat a legelementárisabb társadalmi tünemény, amely nélkül nem lehet megérteni a társadalom életét.¹³ «Minden társadalmi megnyilvánulásban — írja Gusti más alkalommal —, a gazdasági tevékenységben, az erkölcsi magatartásban, a politikai tettekben, a jogi és vallási szokásokban, az elsődleges és kezdeti elem, amely ezeknek a megnyilvánulásoknak társadalmi jelleget ad: a *társadalmi akarat*, mert semmi sem történik ezek közül a megnyilvánulások közül, ami ne az egyének egymásközi viszonyaiból, egymásrahatásából és visszahatásából következne.¹⁴ Az akarat nemcsak azért lényege a társadalmi valóságnak, mert a más természetű valóságokkal szemben ez képezi ennek legsajátosabb vonását, hanem azért is, mert «az egész társadalmi életnek a forrása, olyan valóság, melyet minden társadalmi jelenség mögött ott találunk, mivel ezek az akaratnak *termékei* és *alkotásán*.¹⁵ A különböző megnyilvánulásformák között az akarat teremt és biztosít egységet s ad erőt arra, hogy az emberi gondolatok és érzelmek társadalmi tetté valósuljanak. «A gondolatok és érzelmek egyszerű objektív foglalatjai, egyszerű igazolásai az akaratnak». — állítja Gusti.¹⁶

Az akaratnak társadalomteremtő működését, a társadalmi egységet fenntartó és megváltoztató szerepét legjobban az akarat által igazolt *cselekedetekben* lehet megfigyelni. Az öntudatos ember cselekedete is tudatos; a cselekedet ugyanis célratörést jelent s ezért egyrészt a követett célról való tudomást, a célok sokfélesége miatt az aktivitást megelőző értékelést és választást, másrészt eszközöket s az eszközök alkalmazása felett való döntést is feltételezi. Az emberi akarat a társadalomban teljeseedik; az akarat egyetlen lehetséges megjelenési formája a társas meghatározottságú és irányú *társadalmi akarat*. Az emberi akarat úgy, ahogy a társadalomban megjelenik, rajta kívül levő és nálánál hatalmasabb

erőknek van alávetve. Az ember a társadalomban nem szabadon cselekszik és sokszor «akarata», helyesebben szándéka, törekvése ellenére kénytelen valamit végrehajtani. Mindez az individuális akaratoktól független «közösségi akarat». feltételezésére vezethető. Azonban ilyen, az individuális akaratokra le nem vezethető akarat létezését igazolni nem lehet. «Nincs az individuális akaratokon kívül társadalmi akarat, de az egyének akarata társas szerkezetű». — írja T. Herseni.¹⁷ Az akarat «viselője» — az ember maga is — egzisztenciális lényege szerint társas természetű létezés, tehát akarata is ilyen minőségű funkció. A társadalmi élet szerkezete, a társadalmak sajátos működési módja és ennek tudata befolyásolják s nagyrészt meghatározzák az egyén cselekvési módját. «Valamilyen társadalmi funkció teljesítésekor az ember a társas élet egzisztenciális mechanizmusába helyeződik: kivéteket lelki életének szubjektivitásából s áttéteket a társas élet objektív létezési módjába; akaratát nem az egész akarata, hanem a működés objektív szabályai határozzák meg.»¹⁸ A közösség vagy a társadalom «akarataival», helyesebben céljaival, szándékaival, a közvéleményben, erkölcsi felfogásban kifejezésre jutó értékeléssel ellentétes cselekedetet is véghez vihet valaki. Észrevehető itt az a különbség, mely *Durkheim* felfogásával ellentétben — ezt Herseni külön is kiemeli — vallja, hogy nincs egy társadalomfeletti akarat. A társadalmakban beálló változás, általában a társadalmaknak új változatokba való fordulása sok esetben az egyén törekvéseire és akaratára vezethető vissza. «A társadalom nem teremt egy egyének feletti új lelkiséget, sajátlagosan egy, az individuális akaratokon kívüli társadalmi akaratot, hanem egy szerkezetet, ezek létezésének egy új módját.»¹⁹ Ezzel szemben az individuális akaratot — csak ez az, ami létezik — döntő módon befolyásolja a társadalmi valóság szerkezete. Az akarat így nyeri minőségét s lesz *társadalmi* akarattá: a teremtő társadalmi tevékenységet igazoló működéssé.

4. Gusti az ember-eszme s az akarat megváltozottság birtokában tovább folytatja vizsgálódásait. Hangsúlyozza, hogy az emberről nyerhető kép csak úgy lehet teljes, ha a megértés nemcsak az ember létezésének, mint ilyennek az elemzését öleli fel, hanem kiterjed *tevékenységeinek* vizsgálatára is. Az ember lényegét integrálásán megalkotni csak ezeknek a tevékenységeknek a figyelembevételével lehet. A társadalmi egység nem lényegében, a társadalmi akaratban, hanem fenomenologikusan: ezekben a tevékenységekben jelenik meg. Az akarat olyan emberi ténykedés,

mely a teljes embert fejezi ki, nemcsak annak egy részét. A minden belső és kísérő elemével telített öntudatot legjobban az akaratban lehet megfigyelni; az akaratműködés az öntudatos, egész embert árulja el, s a cselekvő, a külső világ felé forduló emberről tanúskodik.²⁰ Az akarat által végrehajtott tevékenységek a társadalmi *megnyilvánulások* különböző formáit veszik fel, illetőleg ezekben teljeseznek. Ezek a megjelenési módok *gazdasági, szellemi, jogi és politikai* természetűek.²¹ Az egyetlen lehetséges — társas — életforma miatt az ember nem mondhat le biológiai alkata révén adott existenciális elemi életszükségleteiről s ezért ezek kielégítésére *gazdasági* tevékenységet folytat. Az anyagi szükségletek teljesítésére irányuló cselekvés nem hiányozhat egyetlen társadalomból sem s ezért gazdasági működés nélkül nincs társas élet. A társadalom azonban nem szűkíthető le a gazdasági tevékenységekre, noha szükségszerint minden társadalomban meg kell lennie ennek a funkciónak. Az ember lelki-szellemi alkata révén viszont ugyanolyan szükségszerűséggel törekszik bizonyos abszolút értékek megismerésére és elsajátítására. A vallásos, esztétikai, erkölcsi, tudományos, filozófiai — egyszóval *szellemi* — értékek az ember lelki szükségleteit elégítik ki, s az ezek elsajátítására szolgáló igyekezet, illetve az ezek teremtésére irányuló törekvés együttesen a szellemi megnyilvánulások különböző formáit adja. A gazdasági és szellemi megnyilvánulások valójában nem tisztán társadalmiak, gyökerei a társas életnél mélyebben vannak, de a társadalmi valóság részéről befolyást, alakító hatást szenvednek el. «Az ember anyagi és szellemi szükségleteket jelent — magyarázza T. Herseni —, a társadalom nem jelenthet mást, mint ezeknek az elsődleges szükségleteknek a kiterjesztését és objektíválását. Az ember csak magát viszi a társadalomba, ez mint objektivitás: létezésének új módját jelenti, de (emberi) lényegét nem változtatja meg.»²² Az emberi akarat megnyilvánulásai tartalmukban mindig gazdasági vagy szellemi természetűek; az akarat leghamarább ezeknek a parancsoló szükségleteknek a kielégítésére irányul. Ez a két magatartásforma a társas életnek az anyagát, tartalmát adja, együtt a társadalom empirikus létezését alkotják, a társadalom: *ezek a megnyilvánulások*²³ s ezért Gusti ezeket *alkotó kategóriáknak* nevezi.²⁴

Az alkotó természetű megnyilvánulások tartalmi, lényegszerű minőségük folytán nem maradhatnak önmagukban fenn: mérsékelő, mellérendelő, vagyis megszervező és szabályozó tevékenységek nélkül. Az anyagi és szellemi szükségletek sokfélék,

változatosak, egymásnak ellentmondanak s azért érvényesülésükor érdekellentétet váltanak ki. A társadalom, hogy önmagát fenntartsa, ugyanolyan szükségszerűséggel szabályozó természetű magatartásokat is kifejt; ezeket a monográfiái iskola a szerkezeti, fok s a működés minősége szerint két osztályba sorozza. A társadalom a *jogi* tevékenységgel, statikusan szabályozva megkísérli a gazdasági és szellemi működések aktuális formákba való rendezését, *politikai* magatartásával viszont dinamikusan, az új életkörülmények állandó befogadására szabályozza az alkotó tevékenységeket. Ennek a kétféle megnyilvánulásnak nincs önálló tartalma, formális, funkcionális szerepük, csak rendező és megszervező tevékenységet jelentenek és ezzel a gazdasági és szellemi szükségletek teljesítését teszik lehetővé. Mint az alkotó kategóriák, ezek is univerzális elterjedtségűek és szükségszerűek, mintegy «lehetővé teszik, hogy a valóság fennmaradjon»²⁵ s ezért Gusti fogalomhasználata szerint: *szabályozó kategóriák*.

5. A megnyilvánulások kimerítésével a szociológia teljesíti *leíró* szerepét, de tudományos hivatásának ezzel még eleget nem tett. A szociológia már megalakulásának kezdete óta mint *magyarázó* tudomány is szerepelt s tudományos hitele, valamint működéseinek értéke csak akkor lehet teljes, ha a tudományművelésben általánosan elfogadott eljárással hiánytalanul beszámol a társadalmi valóságról: *meg is magyarázza, illetőleg megérti tudományának tárgyát*. A monográfiái szociológia ezt a *feladatot* egyrészt a *társadalmi kauzalitás törvényével*, másrészt a *keretek értelmezésével* végzi el.

A társadalmi akarat objektív értékeket teremt, sajátos dinamizmusa folytán ezek teremtését is végzi. A célok megvalósítása előtt változatos lehetőségek adódnak; az értékelő emberi öntudat törekvéseinek megválasztásában és eszközeinek alkalmazásában sokféle lehetőség között dönthet. Az akarat szabadsága azonban nem jelenti bizonyos meghatározó tényezők abszolút hiányát. Maga az akarat is részben a környező világ különböző *hatásai* nyomán keletkezik; az akarat és a megnyilvánulások viszonyában ez utóbbiak *visszahatást* jelentenek. Az akarat önkéntes aktivitásának kedvező körülményekre van szüksége, az autonóm akarat nem jelenti a teljesen független akaratot is. Mégis a természeti világ kauzalitása és determinizmusa meg a társadalmi történés kauzalitása között különbség van. Attól a pillanattól kezdve, amelyben a társadalom önálló ható és visszaható erő érvényesítője, a külső világ már nem mint szigorúan determináló, kauzális

hatást eredményező, hanem csak mint *feltételező* tényező szerepel. A különbség az, hogy míg a természeti világban valamely okozatnak mindig ugyanaz az ok a kiváltó feltétele — a determináló hatás csak belőle ered —, addig a társadalomban csak lehetővé teszi ez a tényező a magatartást, elősegíti, tehát csak feltételezi a különböző megnyilvánulást. Ezt a lényeges módosulást az akarat váltja ki. A társadalmi kauzalitás ezért kettős szerkezetű: *belső* — az akaratból eredő — és *külső* — a megvalósíthatóság feltételeiből eredő. A társadalmi megnyilvánulások megvalósult célt, vagy a cél megvalósítását kereső magatartást jelentenek. Hogy egy társadalmi tettet meg lehessen érteni, előbb célját s ebben *jelentését* kell ismerni. A megismerés kimerítése, egy tett társadalmi kapcsolatainak tisztázása nem lehetséges a követett célok megértése és az igénybevett eszközök ismerete nélkül. A társadalmi okozatosságban a célokat is ismerni kell, mert — eltérően a természeti okozatosságtól — ez *végokozatosság*: az ok-hatás viszonyát a cél-eszköz viszonya tisztázza. De a végrehajtás során is a végcél valósul meg, ahogy Gusti írja: «A cél egyszerre a tevékenységgel elérendő eredmény reprezentatív előlegezése s ennek az előlegezésnek a megvalósítása, — melyet csak egy sorozat eszköz igénybevételével lehet véghezvinni. Az előlegezett cél így *előreható* okká válik, vagyis a cél megvalósításához szükséges okozatosság oka lesz; viszont *visszaható* okká is válik, mivel a megvalósított cél az eszközök okozatosan következő láncolatának utolsó láncszeme. íme tehát: a társadalmi folyamatban az okozat megelőzi az okot, vagyis az eszköz s nem az ok előzi meg az okozatot, mint a fizikai kauzalitásban».²⁶

6. A megnyilvánulások bemutatása révén a társadalmi kauzalitás szerkezetéből még csak a belső okozatosságot lehetett tisztázni. A megnyilvánulások tanulmányozása után a kauzalitás külső tényezőire tér át Gusti: a társas életet lehetővé tevő feltételek, a társas élet *genezisének* a vizsgálatára. Az aktualizált társadalmi értékekkel szemben ezek virtualitást fejeznek ki, az értékelés során célokban megfogalmazható s az akarat által megvalósítható *lehetőségeket*. Egy társadalom akaratának szerkezete szerint választhat magatartás és magatartás között, de a magatartások határa a lehetőségekben adva van.

A társadalom a megvalósulás módjait keresve nem szabadulhat a mindenütt jelenvaló környezet befolyásaitól. Az emberi élet s ezzel a társas irányú tevékenység valójában nem mentes azoktól a hatásoktól, melyeket általában a környezet eredményez.

Ez a környezet heterogén s a monografikus szociológia a tipológiai módszer segítségével ezt is alapvető kategóriákba osztva négyféle *keretet* különböztet meg.²⁷ Az ember állati lényénél fogva a természetnek integráns része, az ember maga: természet. Az ember mint természeti lény adott és tőle el nem választható szükségletekkel él. A társadalom, mely bizonyos mértékben magára vállalja az ember biológiai igényeinek kielégítését, arra kényszerül, hogy a természettel állandó viszonyban legyen. Maga a társadalom nem természet; de tevékenységeinek egy része a természet felé irányul; ebben az állandó viszonyban a társadalom módosulásokat szenved a természet részéről, ugyanakkor viszont módosítja azt. A szociológus nem magyarázhatja a környezet szerepével a társas életben beállott változásokat anélkül, hogy ne követné ezt a meghatározottságot. A keretek önmagukban nem érdeklik a szociológiát s ez az érdeklődés csak mint a társadalomban érvényesülő hatást előidéző, illetőleg kialakuló visszahatást feltételező tényezőt lát ezekben. A keretek problémája együttesen a társas valóság genezisének kérdését adja.

Az egész Kozmosz feltételezheti ilyen vagy olyan mértékben a társadalmat. Az emberileg nem befolyásolt és nem is alakítható környezetben vannak olyan tényezők, melyek a társadalomban hatásként érvényesülnek. Gusti rendszere ezeket a tényezőket a *kozmológiai keretben* foglalja össze. A kozmológiai keret az egész természeti környezetet öleli fel, az ember biológiai-természeti valósága kivételével, mely más módon és más erővel gyakorol hatást a társadalomra. A szükségszerűen emberi lényekből összeálló társadalom az emberhez tartozó s tőle elválaszthatatlan, állandóan ható biológiai-természeti tényezők szüntelen feltételezettségét is elviseli. Mindezeket a befolyásokat a rendszer a *biológiai keret-tényező csoportjába* utalja. A kozmológiai és a biológiai keretben foglalt elemek kimerítik a természetnek a társadalomban érvényesülő hatásait s ezért ezeket együttvéve *természeti kategóriáknak* tünteti fel a rendszer.

Egy társadalmi folyamatot azonban azokon a természeti befolyásokon kívül, melyeket a Kozmosz és az élet részéről szenved el, más, mégpedig társadalmi folyamatok is meghatározzák, így befolyásolja a lefolyt idő, abban az értelemben, hogy a jelenlegi pillanatot az összes megelőző pillanatok is feltételezik és a jelen abban az értelemben, hogy egy társadalmi egység életfolyamatát az összetevő egyének lelki élete s az összes körülvevő más társadalmi egységek élete is alakítja. Ez alkalommal a feltételező

tényezők *társadalmi* természetűek s mint keretek: *történelmi* és *lelki*ek.

A keretek Gusti rendszerében a *szociológiai magyarázat* szerepét töltik be. Az akarat s a megnyilvánulások közötti viszonyt az emberi cselekedet dokumentálja: a megnyilvánulások az akarat kifejezései. A megnyilvánulásokat nem lehet függetleníteni az akarat belső kauzalitásától, a keretek viszont a tevékenység feltételeit őrzik magukban; a keretek magyarázó értelme részben innen ered. «A környezet fogalmának kétségtelenül magyarázó értéke van — írja Gusti. — Mert valóban a társadalmi valóság a környező — kozmikus, biológiai (*természeti*) és lelki, történelmi (*társadalmi*) — keretbe van ágyazva, ahol alakul, él és fejlődik. De nem szabad elfelejteni, hogy ugyanakkor ez a környezet — amely amint látható: távol van attól, hogy egyszerű legyen —, közreműködve a társadalmi valóság kialakításában, annak terméke is... (Mert) ennek a környezetnek a keretében a társadalmi valóságnak megvan a maga viszonylagos függetlensége, négyféle módon reagálva, amelyek a megnyilvánulások négyféle — gazdasági, szellemi, politikai és jogi kategóriák — tipikus formáját alkotják.²⁸ A szociológiai magyarázat ezért kettős: *belső*, az akarat sajátos, teleologikus működésének magyarázásakor és *külső*, az akarati megvalósításokat lehetővé tevő és feltételező kerettényezők magyarázásakor. A megértésnek hozzá kell segítenie ahhoz, hogy egy jelentéssel ellátott társadalmi érték meglétét, vagy valóságát át lehessen élni és meg lehessen magyarázni.

7. Mindezeket a szerkezeti és funkcionális elemeket a *társadalmi egység* foglalja magában. A társadalmi egység Gusti felfogásában a szociológiának alapfogalma. A konkrét társadalmak legváltozatosabb formái a család s a nemzet, vagy az állam között: mind társadalmi egységek. A társadalmi egység a társas élet leg-
elemibb formája vagy módja s a monográfiái szociológia művelői benne a társadalom fogalmát adják. A fogalom meghatározásakor a legelső kérdés, ami felmerül: mi az a sajátos vonás, mely az életnek egyik változatát, a társadalmat jellemzi. Vagyis: mi a társadalomban *elemi* jelenség, amely más, még társadalmi minőségű jelenségre le nem vezethető. Első pillanatra úgy tűnik, mintha ez a keresett elemi jelenség az individuum lenne. Ez a szemlélet azonban téves, mert a társadalmat csak összességnek fogja fel s az elemet összetételben keresi. A társadalom: működések teljessége s ezért *a szociológiában elemi tény vagy jelenség csakis funkcionális természetű lehet?*²⁹ A társadalomban elem az, amit funk-

cionálisan alárendelt részekre anélkül felbontani nem lehet, hogy ezzel létezésének módja is meg ne változnék. Gusti példája szerint államban, mint társadalmi egységben elemi jelenség a szervezés, mert államot szervezés nélkül elképzelni nem lehet. A szervezésnek sokféle módja lehetséges s ennek valamelyikét minden államban meg lehet találni. A családban — ugyancsak Gusti példája — hiányozhat a megszervezés, de a nemek közötti különbség s az ezen alapuló társas együttélési módok nem hiányozhatnak. Végeredményében bármilyen társadalom elemi formája, melyből a társadalom legalapvetőbb jelenségei felépülnek, a szimpátia alapján létrejövő együttélés. «Egy társadalom legegyszerűbb alakjában az embereknek olyan csoportja, melyben az embereket alapvető indulataik s főleg a szimpátia kapcsolja össze s így egy helyen *egységet* alkotva megosztják a közös életet.»³⁰ Összefoglalva: a szimpátia révén közös életformában résztvevő emberek egymásközi viszonyainak teljessége adja a társadalmi egységet, mely mint ilyen, a társas élet legegységesebb módja.

A társadalmi egység az összes szerkezeti és funkcionális elemek együttese, úgyhogy ezen elemek valamelyikének hiánya esetén reális társadalomról beszélni nem lehet. Az elemi tevékenységekkel jellemzett elemi társadalmi egység azonban nem marad meg ebben a formában. A társas élet fejlődése bonyolult valóságot teremt, mialatt a kezdeti homogenitás megszűnik. Így több társadalmi egység keletkezik, melyek kialakuló munkamegosztással részletezik egymás között a különböző társadalmi tevékenységeket. A «funkcionális hasadás» révén a társadalmaknak bonyolult változatai jönnek létre. A bonyolult társadalmak elemi, funkcionális, *alsóbb* egységekből tevődnek össze; ez utóbbiak részek, a nagyobb integráló valóság alkotói s az előbbiek teljes és autonóm természetét nélkülözik. Ezek az egységek már nem zárt, hanem nyitott formák, a felsőbbrendű társadalmi egész funkcionális függvényei.

Gusti az ilyen alkotó és funkcionális függésben levő társadalmi egység három típusát különbözteti meg, a jellemző társadalmi aktivitás esetről-esetre változó minősége szerint. Az osztályozásnak az összetartozás, a megvalósíthatóság és tartósság ad szempontokat; az egymásközi különbségek tisztán fokozatiak.³¹ A társadalmi *közösségek* olyan társadalmi egységek, melyek bonyolult életformájukban is megőriznek valamit a felsőbbrendű társadalmi egységek teljességéből és autonómiájából. A közösséget szigorúan külső tényezők határozzák meg s az alkotó egyének majdnem a teljes megsemmisülés mértékéig integrálódnak a közös-

ségbe, olyan értelemben, hogy arra újítoág nem hathatnak és saját minőségüket, a közösséghez való viszonyukat meg nem változtathatják. Egy közösségbe tudatos akarati működés nélkül (pl. születéssel a családba) belép az ember s azt semmiképen sem tudja elhagyni. 2. A társadalmi *intézmények* az alkotó egyének saját, független létének bizonyos fokú fenntartásával létrejövő állapotok és funkciók. Egy intézménybe az emberek beléphetnek vagy nem, de belépésükkel, bennmaradásuk tartamára mindenben kötelesek az intézmény szabályainak engedelmesskedni. Intézmény például az állam. 3. A társadalmi *csoporthok* úgy a formát, mint az emberek összeállítását és az összeállítás tartósságát tekintve lazább egységek. Ezek a szabad társulások az alkotó egyének önkéntes akaratából könnyen teremtődnek és könnyen is oszlanak fel. A csoportosuláson belül ez a lazább forma a tagoknak elég kezdeményezőképeséget biztosít, úgyhogy egy csoportosulásba be lehet lépni, alakítani lehet és ott lehet hagyni.

Mindezek a társadalmi egységek belső, objektív szerkezettel bírnak s ez a szerkezet az összetevő egyének funkcionális viszonyainak összességéből alakul. Így formálódik a szolidaritás, munkamegosztás, alá- és fölérendelés stb. szerkezeti hierarkiája. Ez a strukturális hierarkia dinamikus természetű, azaz az egység élet ritmusával a szerkezeti felépítés is átalakul. Ez a változás világít rá a társas életnek egy másik elemére: a társadalmi *folyamatra*. A szerkezet időbeli változása által (mely egyrészt kívülálló egyéneknek, másrészt más társadalmi egységekkel való kapcsolatoknak tulajdonítható) az egység fokozatos átalakulása következik be s Gusti ezt az átalakulást nevezi folyamatnak. A folyamat a fejlődő, vagy megszűnő, tehát a mindenképen változó társadalmi egységről ad számot.

8. A társadalom: valóság-egész, alkotóelemeit mind magában foglaló egység. Gusti a társadalom egység-természetét az akaratelmélet segítségével a *szociológiai parallelizmus törvényében* fejezi ki. A törvény leírásának bevezetésében kifejti, hogy a konkrét társadalmak, mint az alsóbb egységekből felépített társadalmak nem egyszerű együttélési, szolidaritás-közösségek, hanem mindenkor aktív, együttesen akaró realitások. A valóságban a társadalomnak folyamat-jellege van; a társadalom állandóan alakul, az időben levő társadalom s a történelem ugyanazt a szakadatlan realizálódást jelenti. Minden megnyilvánulás mögött ott van az ezeket «igazoló» akarat, mely az eljárás mód szét nem bontható közösségét biztosítja. Az akarat csak egyféle, a tartalom változat-

lan, de az akaratküködés irányai s az irányoknak megfelelő megnyilvánulásmódok társadalmanként változnak. A közös akarat elem a megnyilvánulások közötti funkcionális egységet biztosítja, úgyhogy a megnyilvánulások a létezés és a létrejövés során egymásmelleit jelentkeznek s egymást kölcsönösen determinálják. Ezt kívánja igazolni az a tétel is, hogy a megnyilvánulások univerzális elterjedtségük és szükségyszerűek. Az alkotó és szabályozó kategóriák között levő kölcsönös egymásrautaltságot T. Herseni jellemzően fejezi ki: a gazdasági és szellemi tevékenység jogi szabályozás és erkölcsi értékelés nélkül rendezetlen, «vak» tevékenység lennének, viszont az erkölcsi-jogi és politikai-közigazgatási tevékenység a szervezés és irányítás anyaga nélkül tartalom nélküli, «üres» tevékenység lennének.³² Minden társadalom alkotó kategóriáiban és szabályozó kategóriái által él. Megtörténik, hogy adott esetekben valamelyik tényező, esetleg két tényező együttes kapcsolata fokozottabb hatást gyakorol egy társadalomra és bizonyos fokú elsőbbségre tesz szert a megnyilvánulások között. Ilyenkor ennek a túlnövekvő tényezőnek nagyobb mértékű befolyása erősebben érvényesül, mint a többi tényezőké. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egyes jelenségcsoportok a kizárólagosság fokáig is eljuthatnak. «Egyetlen kategória sem tudja kizárni, felszívni a többit, vagyis egyiket sem lehet a másakra levezetni, s közülük mindeniknek létezési joga van a másik mellett». — írja Gusti.³³ «Egy társadalom — írja Gusti más alkalommal —, akár statikus egyensúlyban találhatik, akár dinamikus egyensúlyban bomlik ki, nem mondhat le a négy megnyilvánulás egyikéről sem, sőt: nem fejlődhetik ki teljesen és nem tulajdoníthat ezek közül nagyobb fontosságot az egyiknek, mint a másiknak.³⁴ Egyszer bizonyos elsőbbségre tehetnek szert a gazdasági megnyilvánulások, máskor a szellemiek, majd a politikaiak, vagy jogiak, de akárcsak egy megnyilvánulási orma tökéletes kiküszöbölése nem képzelhető el. A megnyilvánulások tehát egymásból meg nem magyarázhatók s ugyanakkor kauzálisán vagy funkcionálisán egymás alá vagy fölé nem rendelhetők; egyik sem tudja a kauzalitások tartalmából teljesen és mindörökre kiküszöbölni a többit. Funkcionális egység és funkcionális egyenlőség jellemzi a megnyilvánulások viszonyát, azaz ezek egységesen, egymásmelleit és kölcsönösen, vagyis: párhuzamosan érvényesülnek.

Gusti ugyanezt az egységes szemléletmódot alkalmazza a kerettényezők vizsgálatakor is. A konkrét társadalmak mind a négy kerettényező hatásjeleit felmutatják. «Valamely feltétel számba

nem vétele magának a realitásnak a számba nem vételét jelenti». — írja Gusti.⁸⁶ A társadalmi feltételezettséget előidéző tényezők is párhuzamosan — azaz együttesen, egymásmelleit és kölcsönösen — érvényesülnek, függetlenül attól, hogy időről-időre az egyik vagy a másik fejlettebb lehet és nagyobb fontossággal bírhat. A társadalom normális létezését és funkcionálását csak mind a négy tényező közössége biztosíthatja. A társadalom ezek révén «egyensúlyban» van s valamely kerettényező fokozatos csökkenése vagy teljes hiánya «egyensúlytalanságot» eredményez és a társadalom elsorvadását, sőt megszűnését idézi elő.

A párhuzamosság teljes csak a harmadik értelmezéssel lesz. A keretek közötti kölcsönös párhuzamosság, meg a megnyilvánulások közötti kölcsönös párhuzamosság mellé Gusti egy új, a keretek és a megnyilvánulások közötti párhuzamosságot». társít. A társadalom voluntarisztikus jellege miatt nem követi mechanikusan a külső kauzalitás ok-hatásait. Ugyanolyan környezetben levő társadalmak különböznek egymástól, más-más környezetben élők meglepően egyformák. Csakis a belső kauzalitással magyarázhatók ezek a jelenségek. Ugyanaz a kiváltó ok megegyező tartalmú és ellentétes tartalmú jelenségeket idézhet elő a társadalmakban. Vagyis a társadalom és a keretek közötti viszony nem a nyilvánvaló okozatosság, vagy a teljes függetlenség, hanem a feltételezettség szerkezeti képét mutatja. A harmadik párhuzamosság szerint a társadalmak nem maradnak tétlenül a környezet befolyásaival szemben, hanem átalakítják a kerettényezőket s így módosítják azok hatását. Ezzel kettős alkalmazkodás történik: a társadalom alkalmazkodik a környezethez, a környezet pedig a társadalomhoz. Az alkalmazkodás tehát egyrészt passzív, másrészt aktív irányú. A viszony kölcsönösséget fejez ki.

Mindezt összefoglalóan fejti ki Gusti: «A társadalmi valóság, mint a kategóriák kölcsönös függőséget elszenvedő pluralitása többet jelent, mint a társadalmat összetevő interdependens elemek egyszerű összessége, mert ugyanakkor ezek feloszthatatlan és feloldhatatlan szintézise, vagyis egység és teljesség. Mert ebben az egészben és nem elszigetelt részeiben van a társadalom valódi létezése.³⁵». Ez a kölcsönös, egzisztenciális feltételezettség — a szociológiai párhuzamosság tehát hármasság és egyformán vonatkozik a társadalom lételemeire és működési elemeire, valamint ezek viszonyára. A parallelizmus törvénye azt jelenti, hogy «ezek egymásnak kölcsönös és lényeges feltételeit hordozzák magukban» a viszonyt mint funkcionális egységet kell felfogni.

Gusti ezzel a szintézissel bevallott törekvése szerint a különböző társadalomtudományi rendszerek, általában a társadalmat is megmagyarázni igyekvő elméletek egyoldalúságát akarja elkerülni. A társadalomtudományok története több olyan rendszert ismer, mely a társadalom kialakulási feltételeit, az úgynevezett környezetet magával a társas valósággal azonosítja. Ez az első tévedés, így például az antropogeográfia — melyet néha társadalmi földrajznak is neveznek — a társadalmat a természet és kultúra viszonyára szűkíti le és minden társadalmi jelenség meglétét, vagy létrejövését, a termeléstől kezdve a vallásig és a művészetig, kizárólag földrajzi tényezőkkel magyarázza. A bioszociológia a faj és a kultúra találkozásában látja a társadalmat. A megnyilvánulásokkal kapcsolatosan is ismerete s az ilyen, egy tényező kizárólagosságára felépített rendszer-teremtési igény. «A második hiba — írja Gusti —, amit a társadalmi valóság felfogásában elkövetnek, az, hogy az egész valóságot elemeire redukálják, mégpedig az elemek közül egyre — akár a lelkre (*Hegel, Comte*), akár csak a gazdaságra (*Marx*), akár csak a politikaira (*Gumplovicz*), vagy akár csak a jogira (*Stammler*).»³⁶ Végül a harmadik hibát akkor követik el, amikor a társadalmat részeiben és nem egészében, mint totalitást fogják fel és magyarázzák.

Gusti szociológiai rendszerét kifejezően a szociológiai parallelizmus törvénye meríti ki. Az a fenomenologikus és analitikus típusalkotás, mely négyféle keretet, négyféle megnyilvánulást, szimpátiában szorongó lehetőséget és akaratban mindenképpen megvalósuló szükségletet lát a társadalomban, a szociológiai parallelizmus törvényével az egész rendszert újra szintetikus egészévé teljesíti. A szociológiai felfogás ezzel lezárul és így társul egy magasabb rendszerteremtő szándék megvalósíthatására az etikával és a politikával.

9. A szociológia: megismerés. Az intellektus azonban nem elégszik meg a tények és tettek megismerésével, hanem értékeli is azokat. Az ember egy magatartás-rendszer alánya. A magatartásokat az értékítélet váltja ki és teszi szükségessé, mert az értékítélet «mindig indítást, követelést, parancsot foglal magában, vagyis a kauzális ismeret és a teleologikus akarat között teremt összeköttetést, azaz az elmélettől a gyakorlatig, az eszmétől a gondolatig való átmenetet alkotja».³⁷ A valóság megismerése akarat-szabályozó szerepet játszik. Az ismeret és az akarat között kapcsolat van; az akarat ismeret nélkül anarchikus és céltalan erő. Az értékítéletek következtében az ismeret voluntarisztikus lesz.

az akarat viszont intellektualizálódik. Az értékítéletek végrehajtják». az akaratot, mintegy gyakorlati tevékenységre változtatják át. Az elmélet és a gyakorlat egymással a legszorosabb viszonyban vannak. A társadalmi elmélet — intellektuális úton, a megismerés révén — újból valóság-alkotást végez, mialatt ez a társadalmi elmélet: «a gyakorlat intellektuális átisméltése és virtuális társadalmi gyakorlat».³⁸

A társadalmi gyakorlat: célok megvalósítása. A társadalmi valóság nem egy megszilárdult, még csak nem is befejezett, hanem egy lehetőségeiben és változataiban ki nem merült valóság. Ez következik abból a tételből, mely szerint az ember még be nem fejezett lehetőség. Az ember tudatos tevékenysége a lehetőségek felé irányul: célrator. A cél az értékek világából való s. az értékek rendje az ideál szerint alakul. A szociológiától az etikához vezet az út, attól, ami van, ahhoz, aminek lennie kellene. A társadalom aszerint alakul, ahogy önmagát felfogja: értékítéletekben megfogalmazza. «A valóság kauzális megismerése új — az ideálnak, a legfelsőbb értéknek megfelelő — valóság megalkotásának okává lesz — írja Gusti ezek után. — A társadalmi valóság egy folytonos és fáradhatatlan körforgást jelent, melyet ha grafikusán szeretnénk ábrázolni, két olyan görbe vonalat kell elképzelnünk, amelyek egy kört alkotnak. Az első vonal kezdetén van az aktuális társadalmi valóság, míg a végén: az új társadalmi valóság, amely a megismerés és a megértés kapcsán az eszme és a gondolat erejével valósul meg. Azonban ennek a vonalnak a vége — az új alkotás — a másik vonalnak a kezdete lesz; a második vonalnak a végén ennek, mint létező valóságnak a megismerése van. A második vonal bezáródik és találkozáva az elsővel egy kört alkot, mely a társadalmi körforgást jelenti. A társadalmi valóság vég és kezdet.»³⁹

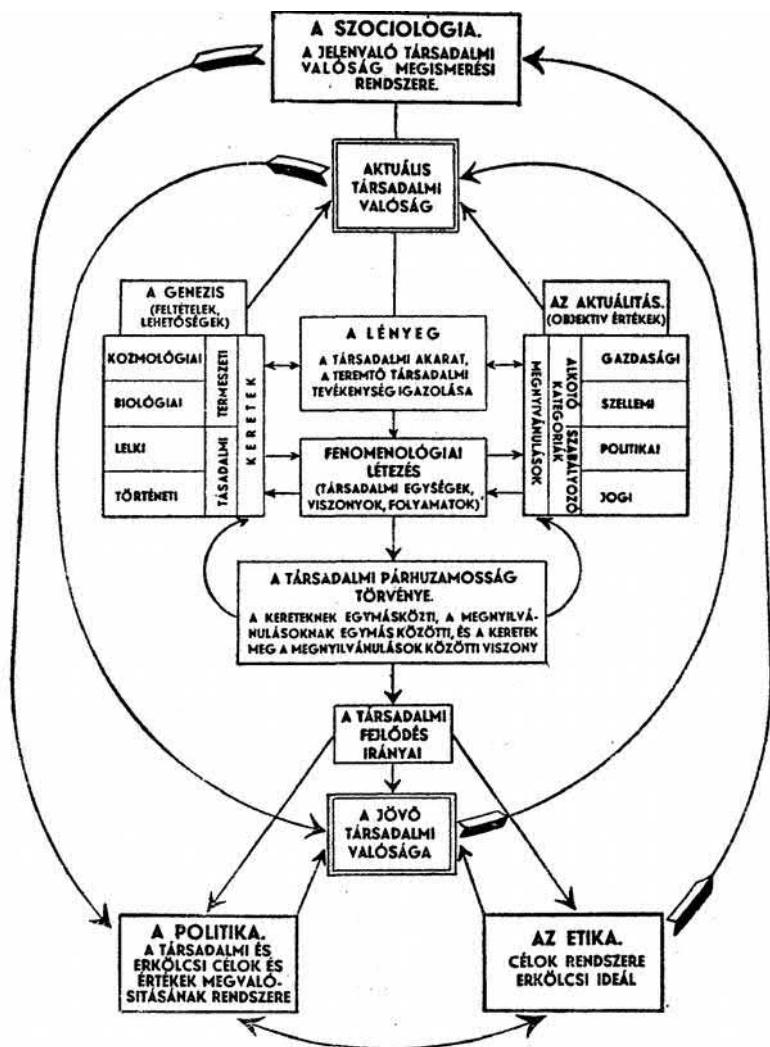
Az etika igazi problémája a társadalmi eszmény megalkotása. Az erkölcsi eszmény-teremtés céljainak a társadalmi lehetőségek határain belül kell esnie. A társadalom természetének meg nem felelő, a társadalom erejét meghaladó eszmény megvalósíthatatlan. A forrás mindig az aktuális valóság marad. «Az eszmény — írja Gusti — észszerű igazolását a valósággal való érintkezéséből kapja ... A társadalmi eszmény felfogása jövőbeli társadalmi valóságot jelent, amely az aktuális valóság előtt mintául szolgál s ezert magától a társadalmi valóságtól veszi anyagát.⁴⁰ Az eszmény-alkotás az öntudat működése. Az öntudat: értékelő tudat, melynek révén a megismerés értékelésbe megy át. Ez az öntudat célokat tűz ki és a célok realizálására a megvalósítás lehető módjait keresi.

Az értékelés az emberből *személyiséget* formál, ez a legmagasabbfokú akaratot és az összes alapvető emberi indulatok legtokéletebb összhangját jelenti. A személyiség az ember legteljesebb kifejtése, az ember összes társuló és társító lehetőségeinek, az embernek mint embernek a megvalósítása. «A személyiség — ahogy Gusti megfogalmazza — a tipikus intellektuális és emocionális motívumoknak egybehangzó, szintetikus, egységes összpontosítása, vagyis a személyiség felsőbb, nemesebb célok távlatában az önszeretetnek, a szimpátiának és a szorongásnak a kifejeződése, mely a célok megvalósítása során a legáltalább eszközök alkalmazását jelenti.»⁴¹ Az élet igazi emberi és egyéni célja: a személyiség elérése, vagyis «a személyiség-gondolat egyéni és társas természetű virtuális elemeinek gépies megvalósítása felé törő állandó igyekezet».⁴² A személyiség kialakítása a társas élet irányába esik. A személyiség kifejtésével és állításával valósulnak meg az összes kulturális értékek. Minden individuális kísérletben társadalmi tapasztalat nyilatkozik meg, mert mindaz, ami a személyiség tartalmát alkotja, egyben a társadalom produktumát jelenti. Ugyanakkor a társadalom tartalmát alkotó elemek mind a személyiség alkotásai. «A személyiség értéke és a kultúra értéke (mely a személyiség értékéből ered) abszolút etikai értékek.»⁴⁸ A személyiség értékétől függ a kultúra minősége is; a kultúra ugyanis értékeket és célokat jelent. A társadalom a kultúra hordozója, az alap, melyen egy kor intézményei felépülnek.

10. A társas életet fel lehet fogni mint tüneményt, mint tényt, valamit ami létrejött és mint folyamatot, történést, valamit ami létrejön. A társadalmi akarat tény-állapota a szociológia tárgyát alkotja, a társadalmi akarat fejlődési folyamata az etika és a politika tárgyát. A szociológia a társadalmi akarat tény-állapotának megismerésével, az etika és a politika a társadalmi akarat célokhoz mért tevékenységével, mint magatartás-folyamattal foglalkozik. A szociológiától az etikán át így vezet az út a politikáig. A jelenvaló társadalmi valóság megismerése és az erkölcsi ideál megalkotása után «jelentkezik egy terv és program megalkotásának szüksége, mely a változtató akaratoknak az elégtelennek megismert aktuális társadalmi valóság megváltoztatását javasolja. A valóság, eszme és gondolat között megállapított szintetikus kapcsolat: a *társadalmi reform*».

Az etika a szociológiára alapozódik, a politika mindkettőre s a három tudomány együtt a társadalmi valóságról szóló egzisztenciális teljességű rendszert alkotja — magyarázza T. Herseni.⁴⁵

A politika a társadalmi akarat igyekezete, hogy túlhaladja az aktuális társadalmi valóságot és megteremtse azt a virtuális társadalmi realitást, mely az erkölcsi ideálnak megfelel. A politika csak teljes reformokat követhet; az igazi reform a jövőre vonatkozik. A reformnak átfogónak és egésznek kell lennie, vagyis a

Gusti szociológiai, politikai és etikai rendszere.

valóság minden alakítható elemére ki kell terjeszkednie. Éppen ezért a társadalmi reform első törekvése a társadalom alkotó kategóriáinak (gazdasági és szellemi megnyilvánulások) *alakíthatóvá tételére* és a társadalom szabályozó kategóriáinak (politikai és jogi megnyilvánulások) *rugalmassá tételére* irányul.

De nemcsak a szociológia hajlik át a politika területére, hanem az etika is. A társadalmi reform ugyanis az eszmény felé törő aktivitást jelenti s így el nem választható a személyiségtől. A kulturális értékeket teremtő személyiségtől viszont a társadalmi eszmény a sajátos, elkülönülő értékeket követeli meg. Valaki teremtő értelemben személyiség csak sajátos értékek alkotásával lehet. A sajátos természetű érték-teremtés során támad a társadalomban a versengés. A politikának rendet és megszervezést kell vinnie a társadalomba s az a legfelsőbb politikai norma, mely szerint rendet kell teremteni a társas életben: *az igazság*. Az igazság az értékek, célok és magatartások rendje, mely egyformán érdekli az etikát és a politikát. A politikának kell elősegítenie azt, hogy az eszményi társadalom, a személyiségek társadalma megvalósulhasson. Az etika az eszményi társadalom értékrendjét formálja meg, a politika a megvalósíthatás lehetőségeit és a megvalósítás módjait vizsgálja. Az etika a társas problémák olyan körét öleli fel, mely már nem tartozhat a szociológia körébe s csak addig terjed, amíg az átmenetet a politika problematikájáig megalkotja. Gusti értelmezésében a szociológia megfigyelő, leíró és megértő tudomány, az etika megértő és értékelő tudomány, a politika eszköz-tudomány. A politikát és az etikát nem érdekli a társadalmi valóság úgy, ahogy van, hanem úgy, ahogy lennie kellene s ahogy ez a szükség realizálható. A politika visszahat az etikára: a célok értékét és szükségét megvalósíthatási lehetőségük is méri. Az etika: szabályozó értékelés, a politika: szabályozó magatartás.

II.

A monografikus szociológiát tisztán rendszeréből megérteni és megítélni nem lehet. A rendszer szociológiai probléma, de a monográfia-szociológia teljesítményei valójában módszerbeliek, tehát szociográfiaiak. Láttuk, hogy Gusti több ízben is hangsúlyozta, hogy a szociológiában el kell vetni minden szubjektív felfogást, személyes koncepciót, ideológiai konstrukciót és előítéletet s mindezeket az egyetlen érvényes és irányító valósággal, a ténnyel kell behelyettesíteni. A szociológia azért olyan eredménytelen,

mert minduntalan csak rendszereket és mindössze csak rendszereket teremt s magáról a társadalmi valóságról kimerítően nem számol be. A monográfiái szociológia végre olyan *tudomány* akar lenni, mely a tárgyáról, a társadalmi valóságról teljes és átfogó képet tud nyújtani. Később, a rendszer és módszer megítélésekor azt is látni fogjuk, hogy a tudománnyá-válást elegendőnek nem találták s a szociológia tudományelméleti helye a hely követelményei szerint: elméleti szerep teljesítését is igyekeztek végezni. Figyelmünket most azonban szakadatlanul a monografikus szociológia által követett módszerre (*a társadalomkutatásban alkalmazott megfigyelés, összehasonlítás, indukció és magyarázat*), az eljárás mód sajátosságaira (*egy falu-monográfia főkérdései*) és az alkalmazás során kialakult problematikára (*a kutatás üzemi megszervezése*) fogjuk fordítani.

1. A monografikus szociológiának a legtöbbet hangoztatott törekvése tehát az, hogy bevált., követett és más tudományokat is minősítő eszközökkel és eljárás módokkal a társadalmi valóság megismerését kimerítse. A törekvések ilyen értelmű tisztázása után Gusti állításai világosak: a társadalmi valóságnak részletekre is kiterjedő vizsgálatát az íróasztal mellől és könyvtárak anyagának áttanulmányozásával elvégezni nem lehet. Hozzá kell fogni a konkrét társadalmak közvetlen vizsgálatához, meg kell szervezni a társadalmak kutatását és ki kell alakítani azokat az objektív feltételeket, melyek eredményre vezethetnek s egyben az eredményeket igazolják.

Gusti az ilyen objektív feltételek között elsőnek a *megfigyelést* említi s arról «egy kis értesítést», kátészerű pontokba foglalt előírást is alkotott.»⁴⁶ Megfigyelés alatt a monografikus szociológia művelői az emberi megfigyelés minden lehető formáját és módját értik. «Az átéléssel vagy részvétellel, az intuíció bizonyos formáival s a megértéssel való megismerés ugyanúgy, mint a minőségi és mennyiségi leírás, anélkül, tapasztalat ebben az értelemben: a megfigyelés formái» — írja T. Herseni.⁴⁷ Az ily módon felfogott megfigyelés «a legjelentősebb módszerbeli igazság, melyre a monografikus szociológia alapozódik».⁴⁸ A szociológiai megfigyelés ezért nem könnyű feladat. A «látás» nem elegendő, a tudományos megfigyelés gyakorlat és fegyelem kérdése. Gusti előírásai szerint a megfigyelésnek először *a) őszintének* és *tárgyvilagosnak* kell lennie. A tudományos hűség nemcsak a szándék kényszerét kívánja meg, hanem minden meghamisítás lehetőségének szigorú és állandó vizsgálatát is. Az ember képességei az ilyen megfigyelésnek épü-

határt szabnak, mint a vizsgált társadalmi környezet, mely sajátos megtévesztéssel és bizonyos perspektíva közbeiktatásával akadályozza a vizsgálatot. A látottakkal elégedetlen kutató a valóságon kívül kerül s nem annak megfelelő, hanem egy eszményhez módosított jelenségről értesít. A megfigyelőnek nemcsak tanulmányoznia kell sajátmaga átformálódásának lehetőségeit, hanem keresnie kell a módokat, hogy elkerülje az idő, hely, tudományos kiképzés függvényei révén adott előítéleteket. Másodszor *b)* a megfigyelésnek *pontosnak*, vagyis áthatónak és *teljesnek*, vagyis átfogónak kell lennie, hogy minden részlet a maga változatoságában, mélységében és egységében maradéktalanul ábrázoltassék. A közvetlen megfigyelés nem könnyebb, de nem is terméketlenebb a laboratóriumi megfigyelésnél. Az eszközök hiányát a kutató tehetősége, arravalósága és találékonysága pótolja. A vizsgálók állandóan keresik például a beszélgetést, s azt úgy alakítják, hogy kérdéseiket észrevétlenül, egész természetesen előadhassák, s a feleletet arra, amire kíváncsiak, megkapják. A beszélgetést azonban irányítani kell tudni, ehhez pedig sok önuralom és találékonyság kell. A beszélgetés során vagy másként megfigyelt tényt minden kédség nélkül le kell jegyezni, mégpedig minden megfigyelést külön, önálló lapra, hogy lehetővé váljék az osztályozás, az anyag elrendezése és könnyebb kezelése. Harmadszor *c)* az egyszer megfigyelt jelenséget *ellenőrizni és igazolni* kell. A megfigyelés ezzel válik *tapasztalattá*. A kételkedést a módszer rangjára kell emelni s ezért nem lehet megelégedni az első megfigyeléssel. Minden lehetséges módon újra meg újra meg kell ejteni ugyanannak a jelenségnek a vizsgálatát. Az eredményt az újabb megfigyelések igazolják és ellenőrzik s ezért az újabb adatok kritikáját is jelentik minden előbbinek. A tévedés lehetőségei a bizonyítékok számával arányosan csökkennek. Negyedszer *d)* a monográfiai megfigyelésnek *kollektívnek* kell lennie. A társadalmak megfigyelését nem lehet rögtönözni, mert az anyag, a valóság sokkal bonyolultabb és változatosabb, sem hogy jellemző sajátosságait meg lehessen fejteni egyoldalú vizsgálattal. A tudományos szociológiának, ha nem akar felületes benyomásokkal megelégedni, minél több szaktudóshoz kell fordulnia. Gusti példája szerint amit egy kutató négyszáz nap alatt tudna elvégezni, ugyanazt negyven monográfus tíz nap alatt elvégzi.⁴⁹ A szakadatlan együttműködés a pontosabb, mélyebb, kiterjedtebb vizsgálatot hivatott elősegíteni. A munkaközösséget meg kell szervezni s noha elvileg minden kutató a vizsgált társadalmi egység, rendszerint a falu, minden életmozzanatát figyeli, mégis mindenkinek vala-

milyen problémacsoportot különös érdeklődéssel kell vizsgálnia. Egy-egy csoportba három-négy kutató tartozik; a csoportoknak vezetője van. A vezetők minden este, az egész munkaközösség tagjai pedig a kiszállás tartama alatt minél többször esti közös összejöveteleken vesznek részt. Beszámolóiban tárják elő sorra az aznapi eredményt s készítik el a másnapi munkatervet. A közös összejövetelek állandóan figyelmeztetik a kutatókat, hogy a társadalmi egységben lássák az egészet s hogy a részvizsgálatok kiegészítődésével a szintetikus megismerésmód egyensúlyában a kutatás értelmét szakadatlanul szem előtt tartsák. A megfigyelésnek ötödször *e) tájékozottnak és előkészítettnek* kell lennie. A tájékozottság azt jelenti, hogy a kutatóknak ismernie kell mindazt, amit a vizsgált társadalmi egységről valaha írtak. A monografikus kutatás «élő laboratóriumban» végzett munka s ezért a minél nagyobb dokumentáló anyag biztosíthatására a munkaközösséget az összes szükséges technikai eszközökkel is fel kell szerelni. A vizsgálónak előre kell ismerni azokat a kérdéseket, melyek a megfigyelés alkalmával előállhatnak. A kutatók a kiszállást megelőző tudományos kiképzésen vesznek részt, itt kapnak felvilágosítást arról, hogy mit kell végezniük és hogy hogyan kell végezniük. A tudományos megfigyelésnek határozott iránya van, határozott kérdésekre keresi a választ, vagy megelőző feltevést próbál igazolni. A megfigyelő munkatervében minden jelenségnek már előre megvan a helye és jelentése. A monografikus munkamódszer tervei és kérdései a minél teljesebb vizsgálat lehetővé tételére már a kiszállás előtt készen vannak. Ezek szüntelen megtöltésére és igazolására kell a munkaközösség tagjainak törekedniük a tények valódiságának szem előtt tartásával.⁵⁰ Végül hatodszor *f) a szociológiai megfigyelésnek intuitívnek* kell lenni. A szociológiai megfigyelés *alkotást* is jelent: a társas anyag, a vizsgált valóság belsejébe is be kell hatolni s csak az átélés, megragadás után lehet a tényeket a rendszerben kifejezni. A természettudományok csak külsőleg tudnak hozzáférni a tárgyhoz s csak külső jelek által világosodnak rá annak természetére. A szociológiai kutatás a valóság belsejébe tör. A társas élet belső, objektív értelemmel ellátott valóság, melyet «meg lehet lépni», hogy magyarázni lehessen. A szociológiai intuíció objektív értelme abban van, hogy noha kitárja az átélés által, vagy intellektuális úton a társadalmi tünetények intim jelentését, de természetüket nem formálja át és semmiben sem változtatja meg. A gondolkodás a tárgyhoz alakul, az én a rajta kívül levő dolgok és személyek belsejébe lát, saját lényének szub-

jektivitásáról leválva megérti azokat s valódi természetükről értesít. Gusti hangsúlyozza, hogy a szociológiai kutatás nem lehet a tünemények egyszerű, passzív összegezése a valóság lényegébe való aktív belehatolás és a valóságnak a tudomány magyarázó képletei szerint való teremtő kifejezése nélkül.

2. A megfigyelés még nem elegendő a szociológia tudományos megalapozására. Gusti a megfigyelés után az *összehasonlítás* különlegesen fontos módszerbeli jelentőségét hangsúlyozza. A szociológiai vizsgálatban minden társadalmi egység kifejezése az analízisek többszörös szintézisének felel meg. Minden szintézis újabb összefogás alkotóeleme lesz, hogy végül az egész reprezentatív szintézishez el lehessen jutni. Ez az egész a társadalmi valóság. A részlegest és az esetlegest fokozatosan kell kiküszöbölni, s ezt, valamint a meghatározó, általános, tipikus vagy lényeges vonásokat kiemelni az összehasonlító módszerrel lehet a legjobban. A megfigyelés az anyag összegyűjtését teszi lehetővé, viszont az így használhatatlan tényeket az összehasonlítással kell tudománnyá formálni. A monografikus szociológia a megfigyelést és az összehasonlítást egyenlő és igazságos mértékben használja.

3. A szociológia tudományos megteremtésének szüksége s egyben lehetősége magában hordja a kérdést: a társas anyagot, a valóság minden változatos formáját teljesen ki kell-e méríteni, vagy pedig elegendő néhány változat felderítése is, Herseni döntő kérdést lát ebben.⁵¹ A társas valóság-formák összessége olyan nagy tudományos anyagot jelent, hogy azt megfigyelni, leírni és feldolgozni mind nem lehet. A monografikus szociológia ezért az *indukciót* veszi igénybe s ezáltal akarja a szociológia tudományos biztonságát növelni. A szociológia az egészet is kifejező részvizsgálatokkal szabadul attól a teljesíthetetlen követelménytől, hogy az egészet összességében ismerje meg. Alapvetően fontos, hogy valóság kutatása a lényeges és meghatározó jegyek tisztázására törekedjék. Valamely társadalmi egység-formából minden másodlagos, egyedi, esetleges vonást is felderíteni nem szükséges, ez a szociológiának semmiesetre sem lehet feladata. Ha például a falunak, mint társadalmi egységformának a kifejezése a cél, akkor néhány alapos falu-monográfia elegendő ahhoz, hogy a falut érvényesen meghatározó sajátságok megállapíthatók legyenek. Bizonyos számú falu-monográfiából már tudni lehet, hogy melyek a falut jellemző vonások, vagyis azok, melyek nélkül a társadalmi egység minden más, csak nem falu. Az ilyen vizsgálatnak addig kell terjednie, míg feltehető, hogy más falvak tanulmányozása márcsak esetleges

és másodlagos, tehát nem kifejező jegyek birtokába juttat. Az új megfigyelés ezután is szükséges lesz, az általános vonások után a kevésbé általánosakra terjed a figyelem s az összehasonlítás lehetővé teszi a típusalkotást. A homogén anyag újabb szempontok figyelembevételével heterogénnek minősül s a valóságot ezzel tisztább és kisebb összetartozású változatában lehet megismerni. A példa szerint sokszor egy falu is külön osztályt vagy típust jelenthet.

A monografikus szociológiában alkalmazott indukciónak nagy-részt *fenomenologikus*. A fenomenologikus módszer nem általánosít, hogy bizonyos számú önálló tünemény közös tartalmát megismerje, hanem az individuális tény értékelésével, a tartalom analizálásával a dolog lényegét kifejező és meghatározó sajátságok tisztázására törekszik. A megfigyelt tüneményeket az azonos szerkezeti elvek mértéke alá kell helyezni, hogy kitűnjék: besorozható-e adott jelenség bizonyos kategóriába. Ez a módszer az általánost a részlegesben, az el nem érhető a konkrétben találja meg. A végeláthatatlan kutatásokat csak annak bizonyosságával lehet befejezni, hogy viszonylagosan kevés anyagon is meg lehet alapozni a tudományos szociológiát.

4. A monografikus szociológia a *magyarázat* értelmezésével le is zárja az általános módszerbeli előírások kérdését. A szociológiai magyarázat a társas tünemény természetét és alakulását, a tünemények viszonyát s a működésben játszott szerepüket érinti. T. Herseni a szociológiai magyarázat értelmével kapcsolatosan a szellemtudományok és a természettudományok módszerbeli problémáit is vizsgálja s rámutat arra, hogy a kettő közt való ellentmondás túlzott és mesterséges.⁵² A szociológia, mint szellemtudomány nem mondhat le a természettudományban alkalmazott módszerekről, hanem a módszerek közösségét megteremtve, fokozni igyekszik mindkettő együttes hasznát. A szellem világa nem bontható le a mechanikus és organikus világról; a különbség az, hogy a megismerő alanynak ez a szellemi tartalom új és közelebbi, mert maga is alkotja és részt vesz benne. A szerves világ a kutató előtt idegen, megismerése külső jelek által történik. A tüneményekben az állandó szükségszerű következtetést, vagy a kölcsönös egymásmelletti létezt lehet észrevenni. A tünemény lefolyását ismerni lehet, de értelmét megtalálni nem. Az organikus világ már a kutató alany számára közelebbi s a kauzális törvények mellett még a belső funkció ismerete révén a végső okokat is tisztázni lehet. A társas anyag jelenségeinek megismerésére és magyaráza-

tára még adva van a jelentés megérthetése is: az objektív igazolás felderítése a szubjektív végső kauzalitással együtt. A szerves világnak is lehet jelentése, de ez a kutató számára elérhetetlen. A szellem világa a kutatónak is sajátja s ezért ennek értelmét, jelentését az átéléssel, a szerkezeti azonosulással is meg lehet ismerni, noha ez a kutatót a külső determinizmus megismerése alól nem menti fel és nem zárja ki a mechanikus kauzalitás ismeretének szükségességét.

A társadalom: objektív szellem. A társadalmi értékek objektív, önmagukban való értékek. Ezek az értékek: «jelentés-egységek», szociológiai szempontból extraindividuálisan determináltak. A szociológia: szellemtudomány, mert ezeket a jelentés-egységeket megéri és kifejezi, tudományos eszközökkel birtokba veszi. A szociológiai megértés és magyarázat számol ezek természetével és ezért a szellemtudományok módszereit használja. A szubjektív értékek például tisztán pszichológiai tünemények lehetnek, jelentésük személyes, a szociológiát nem is érdeklik, ezek a pszichológia tárgykörébe tartoznak. A társas értékek viszont társadalmi tartalmuk miatt objektívek. Objektívek éppen azért, hogy kiemelkedtek szubjektív fázisukból s ezzel kultúra- és civilizáció-alkotó tényezőkké lettek. Minden kulturális érték társas alkotás és társadalomért való alkotás. Az érték objektíválása a társadalmiasodást jelenti: a szubjektív érték intézményesedését, azt, hogy az egyedi és személyes közössé és átadhatóvá válik. Az objektív értékek alkotóitól függetlenül is létezhetnek, saját értelmük van, a szubjektív értékek személyhez kötöttek. A szociológiai magyarázatnak az objektív értékekhez is hozzá kell férnie és azokat is ki kell fejeznie. A kauzális megismerés és magyarázat megelőzi ezt a megértést, de a társadalom vizsgálatában a kauzális magyarázat minden viszonylatban nem elegendő. A monografikus szociológia ennek alapján a társadalom morfológiai felderítésekor a kauzális ismeretet, társadalmi funkció tisztázására a funkcionális végső-okozatosság megismerését alkalmazza, a társadalmi értékek magyarázására ezt kiegészíti a megértéssel, a jelentés-egységek kifejezésével.

5. A monografikus szociológia művelőinek ezeket az általános módszerbeli igazságokat kell minden társadalomvizsgálat megértésekor szem előtt tartaniok. A cél az, hogy az eredmények *objektívek* és *pontosak* legyenek, s a kutatások *tudományos biztonságához* kétség ne férjen. Gusti a monográfiák célját pontosan körülírta; a pontokba foglalt célkitűzés a monográfiái kutatások

kátéját». adja.⁶³ i. A társadalom gazdasági és szellemi megnyilvánulások által jellemzett jogi és politikai értelemben megszervezett önálló egység; életét kozmikus, biológiai, lelki és történelmi tényezők feltételezik. 2. Ennek az egységnek a lényege a társadalmi akarat. 3. Egy társadalmi egység strukturálisan megszervezett társadalmi akaratot (*alsóbb egységek*), egymással dinamikus viszonyban (*folyamatok*) álló rendszerét jelenti. 4. A monográfiák célja a társadalmi akarat jellemzése. Amint látható, Gusti rendszere a kutatások formális keretévé válik; Herseni írja, hogy: «Ennek a rendszernek alapján mi már előre tudjuk, hogy egy társadalom gazdasági vagy szellemi tevékenységet folytat, de nem tudjuk, hogy milyen tevékenységet; hasonlóképpen tudjuk, hogy szükség-szerűen kapcsolatban van a természettel, vagy az élet biológiai valóságával, csak azt nem, hogy milyen kapcsolatban. Ezért azonnal, ahogy felhagyunk a társadalomra vonatkozó általános elvek vizsgálatával, az adott társadalom pontos megfigyelésére kell törekednünk».⁶⁴ A monográfisták a kutatás anyagát a román faluban, a legelterjedtebb román társadalmi egységformában kapták meg. A falu mint kifejező társadalmi egység az összes rendszerbeli elemeket tartalmazza; a vizsgálat eredményei a rendszert igazolhatják. Szociológiai megfontolások a falu egység-természetét kielégítőnek találták s a monográfiai kutatásokat Gusti és tanítványai mind falvakban szervezték meg. Természetes tehát, hogy a monografikus szociológia munkatervei a falu-monográfiák konkrét problémáit adják.

6. A falu-monográfiák konkrét kérdéseit érintő *munkatervek* sorra veszik a kereteket és megnyilvánulásokat.⁶⁵ Elsőnek a *kozmológiai* keretre kerül sor. A környezet tényezője a kozmológiai keretproblémákat alkotja. A táj a társadalmat bizonyos fokig meghatározó tényező, viszont a táj alakítása elsősorban a társadalomnak tulajdonítható. A munkaterv előírásai szerint a kutatóknak a kozmológiai kerettényezők vizsgálata során a társadalom és a természet bonyolult viszonyát kell tisztázniuk. Szociológiai kiképzésű kutatók mellett földrajztudósok és természettudósok vesznek részt a vizsgálatban; a szociológia irányadó szempontjai mellett az itt alkalmazott segédtudományok a fizikai és emberföldrajz és a természettudományok. A munkaterv a kozmológiai keret három főcsoportját különbözteti meg: a társas élet kozmológiai meghatározottságát világítja meg az első, a társadalom környezet-alakító szerepét vizsgálja a második, míg a harmadik a két hatás viszonyában az egyensúlyt teszi a kutatás tárgyává.

a) *A társadalmi élet kozmológiai determináltsága.* A munkaterv utal arra, hogy az emberi társadalom a földfelszín adott hatásaival áll szemben. A felszín, éghajlat, domborzat, talaj, vízhálózat, növény- és állatvilág végtelenül sokféle változatban hat a társadalomra. Az emberi települések formáját (szétszórt, egységes, csoportos települések), szerkezetét nagy mértékben döntik el kozmológiai tényezők. A természet állandó jellegű változásai a munkautem *változását*, az öltözködés, táplálkozás, termelés módosulásait idézik elő. Vizsgálandók a táj lehetőségek és termelési viszonyok, a szántó, legelő, erdő, vízierő megoszlása és szerepe. A szellemi élet sem teljesen független a kozmikus tér hatásaitól; a népi vallásosság, babona, költészet, természeti koncepciók mutatják ezt a hatást. Ezeknek a viszonyoknak a vizsgálatát a munkaterv megfelelő részben a megnyilvánulások vizsgálati körébe utalja.

b) *A társadalom visszahatása.* Az emberi társadalmaknak csak egészen primitív fokon és igen kevés helyen van meg az a lehetősége, hogy életkörülményeit a kozmikus környezet adottságaihoz mérsékelje, A társadalom a természetet s a táj alkatát megváltoztatja. Vizsgálatra ennek során két kérdés adódik, i. A tér szociológiája a táj s a környező tájak viszonyával foglalkozik. A távolság, közlekedési lehetőségek, elzártság, megközelíthetőség csak különböző ágai ennek a kérdéscsoportnak. Az elzártság vagy megközelíthetőség például nemcsak gazdasági kérdés, hanem társadalmi is; az út a kultúra és a civilizáció terjedésének is eszköze s például nagymértékben járul hozzá a társadalmak homogénizálásához. A társadalomtörténetnek és a szociológiának foglalkoznia kell (az elsőnek konkrét4ndividuális, utóbbinak absztrakt-tipikus vizsgálati módszerrel) az utak funkcióival és a térrel szembeni társadalmi reakciókkal. 2. A társadalom gazdasági funkcióit a táj erőlehetőségei is befolyásolják. A társadalom szervezetének ezen alapuló adott formái jogi kérdéseket vetnek fel s bizonyos társadalmi ritmust idéznek elő. Tanulmányozandók azok a társadalmi jelenségek, melyek a természetnek ilyen különös és nem általános adottságai, vagy lehetőségei folytán állanak elő.

c) *A művelt természet.* A kozmológiai keret vizsgálatát teljessé a művelt természet megfigyelése teszi. A táj legdinamikusabb alakító tényezője épp a társadalom, mely belenyúl a táj életébe, módosítja annak képét. Ez a tevékenység eredményezi a művelt természetet s a természet értékesítésére alapított kultúrát. Az «élet-tér» szűk vagy elegendő volta, a népességnek a táj lehetőségeihez való viszonya érdeklik a kutatókat. A tényezők állandó szerkezeti

változását, az egymásközi arány alakulását is tisztázni kell. A földművelés, erdőgazdálkodás, virág- és gyümölcskertészet, öntözőgazdálkodás, stb.: jelzik az érdeklődés irányát.

7. *A biológiai keret.* A biológiai keret kérdései hasonlítanak felosztás szempontjából a kozmológiai keret problémáihoz. Ide tartoznak a faj, népmozgalom (születés, halálozás, házasságkötés), társadalmi betegségek, kiválasztás kérdései, stb. Antropológusok, orvosok, egészségügyi szakemberek, fajtudósok közreműködnek a kérdések felderítésében s általuk a monográfiái szociológia újabb tudományok (Antropológia, Eugénika, Orvostudomány, Közegészségtan stb.) segítségét is igénybeveszi. A keret problémái több csoportba oszlanak:

a) *Fajkutatás, vagyis etnikai antropológia.* A faluról először is antropológiai képet kell nyerni s ezért antropometriát, vérképletanalíziseket kell végezni a fajkutatás adott tudományos módszerei szerint. A történelem, kultúra, vagy társas élet faji magyarázatától óvakodni kell. A monográfiák szempontjából különösen fontos a helyi etnobiologikum megfejtése. Származási táblák összeállításával a falu eredeti és máshonnan bevándorolt családjainak fejlődését, vitalitásuk vagy degeneráltságuk fokát és irányát kell tanulmányozni, hogy a falu biológiai egységfokát, a homogenitás vagy különbözőség mértékét is meg lehessen állapítani.

b) *Demográfia.* A biológiai keret egyik legfontosabb problémája a népesség mennyiségi kifejezése, a népesség-szerkezet átvilágítása. Ezzel a társadalom alaprétegére vonatkozó fontos adatok birtokába kerülnek a kutatók. Elsősorban a népesség mennyiségi megoszlása és a népmozgalom az, melynek itt különleges szerepe van. Lehetőleg táblázatokban kell kimutatni a születések nem, szülők életkora, foglalkozása stb. alakulását, az elhalálozások okát, a gyermekhalandósági viszonyokat, öröklött vagy szerzett betegségek halál-oki szerepét, a házasságkötések alakulását, válások, törvénytelen együttélések gyakoriságát, okát, a vándorlások mértékét és okait stb.

c) *Az eugénika* a népesség biológiai minőségét tanulmányozza. Először a parasztok biológiai erejét, ennek során pedig a természetes kiválasztódást, degenerálódást kell kutatni. A népesség mennyiségi és minőségi változásában állandóan ható okok (tuberkulózis, nemibetegségek stb.) kerülnek ezt követőleg sorra. A közöség biopolitikája: betegek, rokonok, gyermekek közötti házasságtilalmak; alkoholizmus; gyermekhalandóság stb. — utalnak a vizsgálat idetartozó kérdéseire.

d) *A társadalmi higiéné* megajzolásakor tisztázni kell az egészségügyi viszonyokat s ebben a kórházak, rendelők, egészségügyi intézmények, orvosellátás, szülésznők szerepét. Ide tartozik a népi gyógyászat, gyógyszerek, mágia, ördögűzés stb. vizsgálata is. A monografikus szociológia munkatervei szerint különösen fontos a népesség biológiai funkcióinak és fiziológiai képességeinek a vizsgálata. Az öre felhasználásában a munka, szerelem, szórakozás szerepét kell kutatni. Meg kell kísérelni a munka nem, életkor, munkaidő, munkaritmus szerinti tagolódásának megajzolását is. Az erő visszanyerése során a táplálkozás (mennyisége, minősége), pihenés szerepe tisztázandó. Az erő megőrzésének vizsgálata során a lakás (mérete, tisztasága, lakók száma) és ruházkodás problémái adódnak. Az erő ökonómiáját figyelve, az emberi és állati munka jelentőségét, a munka racionalizálását, közös munkában az együttműködés szerepét kell leírni.

8. *Pszichológiai keret.* A társas élet lelki tényei a pszichológiai keret problémáit adják. A tények és hatások felkutatásában pszichológusok vesznek részt, akik az egyéni, társas és tömeglélektan vizsgálati módszereit alkalmazzák. A munkaterv bizonyos megszorításokkal él, hogy a «szellemi» és «lelki» közötti tisztázatlanságot irányadó szempontjai szerint rendezze. A lelki tágabb körű fogalom, mint a szellemi, de nem minden szellemi egyúttal lelki is. A monografikus szociológia művelői szerint a lelki tényező a társadalomnak nem alkotó, hanem csak meghatározó, feltételező tényezője, ebből kifolyólag a lélektan a szociológiának csak segédtudománya; a lelki tényező keret, nem pedig megnyilvánulás s tanulmányozását a keretek között kell megejteni. A munkaterv szerint a vizsgálat azokat a lelki tényezőket figyeli, melyek egyben társadalmiak is. A lelki keretben négy problémát kell tisztázni.

a) *A közvélemény szerkezeti és funkcionális szempontból* is tipikus lelki és ugyanakkor társas jelenség. Az egyéni vélemény és a közvélemény között fokozati különbség van, az utóbbi egyének sokaságához tartozó vélemény. A számbeliség a hatásfokot minősíti, de a lényegre befolyással nincsen. A monografikus szociológiát a közvélemény csak akkor érdekli, ha társas jellegű, vagyis, ha a társadalmi egységben változást, átalakulást idéz elő. A társadalmat nem érintő közvélemény megfigyelése már nem tartozik a kutatás körébe. Itt elsősorban a közvélemény társadalomformáló működését kell tisztázni s ezért a kérdések: ki alakítja a falu véleményét, hogyan nyilvánul meg, milyen a hatékonysága, milyen reakciót vált ki stb.

b) *Pszichológiai körök.* A monografikus szociológia a pszichológiai köröket csak akkor vizsgálja, ha ezek alapja extraszociális tényező s valamilyen formában a társas életre kihatnak. Az emberek között kétféle lelki csoportosulás lehetséges: szociális tartalmú, mely társas érdekből alakul s a társadalomnak integráns részét alkotja és pszichológiai, extraszociális alkatú. Előbbieket (például egyház, szövetkezet, gazdakör, politikai párt stb.) a monografikus szociológia a megnyilvánulások között vizsgálja s csak az utóbbiakat (például nemi, kor stb. csoportosulások) a keretek között. Néha egy csoportosulás alkatában extraszociális, tartalmában pedig szociális; ilyenkor a módszertan megkívánja a két látási szempontnak megfelelő szétválasztásukat. Az átlagértelemben vett pszichológiai körök legelemibb formáikban is sajátos bonyolultsággal jelentkeznek, nem kizárólagosan gazdasági vagy jogi jellegűek, hanem egyszerre gazdasági, jogi, szellemi, sőt politikai formátumok. A vizsgálatnak erre figyelemmel kell lennie.

c) *Kollektív lélektan.* A munkaterv ugyanazokat az elveket írja elő a kollektív lelki jelenségek vizsgálata alkalmával is. A különböző körök pszichológiai karakterét kell tanulmányozni s azt a társadalmi szerepet, melyet ezek a körök betöltenek. Ide tartozó kérdések: a paraszt időértékelése, a munka s a munkaeredmény értékelése, gazdasági mentalitása; hogyan ítéli meg a tényeket, ebben szubjektív elemek szerepe; milyen az erkölcsi érzéke, számalma, együttérzése, a jóról és rosszról való felfogása, hite, félelme, igazságossága, Isten-szeretete, jogi felfogása, jogi érzéke, törvénytisztelete. Ezek esetről-esetre a gazdasági, vallási, erkölcsi és jogi pszichológia képét adják.

d) *Egyén és társadalom.* A lelki keret utolsó nagy kérdése az egyén és a társadalom közötti viszony. A feladat az egyén társadalmat-befolyásoló szerepének a vizsgálata. A monografikus szociológia különbséget tesz a pszichikai individum és a társas személy között, az első a lelki különvalóságában élő ember, az utóbbi az, aki «elsajátította» a társas életet. Szakembereknek kell válaszolniuk azokra a kérdésekre, hogy milyen szükségések vezetnek az embert a társas életre s melyek azok a változások, melyeket az egyének a társadalom befolyására szenvednek el. A kutatóközösség megfigyeli, hogy miért és milyen mértékben hajlandók az egyének a társadalom követelményeinek megfelelni, s hogy milyen fokig lehet bizonyos társas típust megvalósítani.

9. *Történeti keret.* A munkaterv szerint a történeti keretben a mai társadalom és a múlt társadalma között kell keresni az össze-

függéseket. Kutatni kell az eltűnt társadalmi típust, melynek lényeges vonásait árulja el a tradíció. A monográfusok munkaközösségében szakemberek vesznek részt, akik a gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális stb. történelem eljárásával ejtik meg a vizsgálatot.

A monografikus szociológia megpróbálja a falu történetének a megírását s ebben a falu eredetét és fejlődését tárja fel. A gazdaságtörténet során régi szerződések, számlák, eszközmaradványok forrásai a rekonstruálásnak. A kultúra történelme a nyelv fejlődéséről, a szokások változásáról, a műveltség régi elemeiről számol be. Az öregek emlékezése sok kérdésben döntő lehet. A történeti keretet vizsgálók kísérletet tehetnek a nyomtalanul, tökéletesen eltűnt társas típusok és formák rekonstruálására is.

10. *Szellemi megnyilvánulások.* A megnyilvánulások vizsgálatával a társadalmi egység fenomenológiai kutatása kezdődik. A szellemiek között a munkaterv akarati, emocionális és intellektuális természetű megnyilvánulásokat sorol fel.

a) *Az akarati szellemi megnyilvánulások* körébe azok a társas meghatározottságú cselekedetek tartoznak, melyek a végrehajtót akaratoműködés kifejtésére kényszerítik. Ilyenek a szokásos, hagyományban előírt cselekedetek, melyek követése kötelező, de ugyanakkor az egyént felmentik attól, hogy más formájú cselekvéshez folyamodjék. Példák szerint a falu összes személyhez kötött (születés, keresztelés, házasság, esküvői szertartás, temetés stb.) vagy munkával kapcsolatos szokásai, a viselet, rítus stb. tartozik ide.

b) *Az emocionális szellemi megnyilvánulások* körébe az összes esztétikai ízlésre valló jelenségeket osztja a munkaterv. Az egyéni és közösségi művészi megnyilatkozások (népdal, népi szövés, faragás stb.) csak a legfontosabbakra utalnak.

c) *Az intellektuális szellemi megnyilvánulások* is a szellemi néprajz adott kérdéseit érintik. A népnyelv, népi irodalom, élet — és világfelfogás, népi filozófia és tudomány, hit, babona — mutatják a problémacsoport jellegét.

Általában a szellemi megnyilvánulások kutatása alkalmával is érvényesíteni kell a szociológiai szempontokat. Evégből mindig tisztázni kell a tünetnyelv okát, létrehozó és meghatározó feltételeit és azokat a hatásokat, melyeket a jelenség a társadalom egészében kivált. A monografikus módszer három részben vizsgálja a szellemi megnyilvánulásokat. Először a jelenség teljes rekonstruálása történik meg, majd a bonyolult jelenség részletes analízise. Ez utóbbi során minden kutató saját érdeklődésének megfelelően

vizsgálja a kérdést népzenei, néprajzi, gazdasági, jogi stb. szempontból. Végül az így nyert adatokat közös szociológiai magyarázattal kell kiegészíteni.

II. *Gazdasági megnyilvánulások.* A gazdasági megnyilvánulásokat az eszköz-érték szempontjai szerint kell megfigyelni. A monográfiák a vizsgált társadalom gazdasági szerkezetét és funkcióit kívánják átláttatni. A vizsgálat anyagát a munkaterv három csoportba osztja.

a) *A társadalmi munka* során vizsgálandók a nagy-, közép- és kisbirtokok megoszlása, a munkamegosztás, a társadalmi osztályok, osztályharc-kérdései; a munkaidő, munkamennyiség, közös munka szerepe a termelésben, a közös munkában pedig a kölcsönöség, alárendeltség, rokon kapcsolatok mértéke; a foglalkozások szerinti differenciálódás; minőségi munka stb.

b) *A gazdasági technika* kérdései: a gazdasági tevékenység módja, a termelés eszközei, gépek használata stb. Ha a termelés nem ismételt és azonos cél felé irányul, akkor a kutatás a technika és a művészi alkotás közötti különbséget, a tehetség teremtő képességét is tisztázza.

c) *A termelés és sorsa.* A tisztán gazdasági kérdések tartoznak ide. Így a termelés tényezőinek (tőke, munka, természet, vállalkozói készség) szerepe; a termelés eredménye: a termék; az elosztás; piac, hitel, nagybirtokok jelentősége; az ár, forgalom, elosztás, szállítás, csere kérdései: az életszínvonal; a falusi háztartás: a legfontosabb kérdések.

12. *Erkölcsei — jogi megnyilvánulások.* A munkaterv a meglévő állapot vizsgálatát elkülöníti a szabályok megkövetelt, de meg nem valósult világától. Először a törvényalkotást, az erkölcsi felfogást, jogi szokásokat, majd azok áthágását, illetőleg betöltését kell megfigyelni. Tanulmányozni kell a falut érintő összes állami törvényeket s azok alkalmazását, a törvény és szokásjog viszonyát, majd a bűnügyi anyagot: a falu bűnügyeit az összes jogszolgáltatási fórumokon, a magánjogi, büntetőjogi, kereskedelmi jogi esetek gyakoriságát stb. Végül az egész monográfiái anyag figyelembevételével meg lehet kísérelni a társadalmi egység ideáljának tudományos megállapítását is, különös tekintettel a megvalósítás lehetőségeire.

13. *Politikai — közigazgatási megnyilvánulások.* A közigazgatási jellegű intézmények, törvények, jogszokások szerepét és jelentőségét kell megfigyelni és leírni a falu életében. A kutatás az olyan eljárás módokra is kiterjed, melyek nem az intézményesedett köz-

igazgatási eljárások körébe tartoznak. Meg kell ejteni a politikai pártok tevékenységeinek, a társadalmi egység politikai igényeinek és törekvéseinek, irányíthatásának és befolyásolhatóságának részletes vizsgálatát is.

14. *Alsóbb társadalmi egységek, társas viszonyok és folyamatok.* A monografikus szociológia eljárás módjában a keretproblémák és megnyilvánulások vizsgálata analitikus; az így nyert részadatokat a későbbi szintézis teszi teljessé. Alkalom adódik azonban az összességek, egység-egészek vizsgálatára is. Ezek az alsóbb társadalmi egységek, társas viszonyok és folyamatok. Az alsóbb egységeket módszertanilag elsősorban az jellemzi, hogy mindeniket integrálásán lehet tanulmányozni. Ezek a tiszta társadalmi jelenségek. Az anyag megfigyelésére és feldolgozására nem kell segédtudományokhoz fordulni; a feladat kizárólag szociológiai.

Az alsóbb társadalmi egységek bizonyos szabályszerűséggel és tudatossággal ismétlődő magatartás-rendszert jelentenek. Ilyen alsóbb társadalmi egységek a *közösségek, intézmények és csoportosulások*. Tömörség és tartósság dönti el, hogy egy alsóbb társadalmi egységet hová kell besorozni. A munkaterv felsorol néhányat és figyelmeztet, hogy a valóság megfigyelése alkalmával más természetűekre is rá lehet akadni. A közösségek lehetnek biológiaiak (nemzetiség, nemzetség, család), lelkiek (egyházak), történelmieket (sorsközösség), kulturálisak (nyelv). Az intézmények kulturálisak (iskola, egyesület), gazdaságiak (állomás, gyár, szövetkezet, bank, malom), jogi-közigazgatási jellegűek (jegyzőség, csendőrség, bíróság). A csoportok földrajziak (szomszédság, tanya, negyed, utcák, elzárt házak), biológiaiak (korosztály, nemi csoportok), lelkiek (csapatok, érdek- vagy ismeretségi-körök), kulturálisak (összejövelesek) stb. Külön kell tanulmányozni a gyermektársaságok életét és a gyermekeknek a családon kívüli helyzetét.

Az alsóbb egységek vizsgálatával egyidőben és ezek kutatását szüntelenül kiegészítve kell megszervezni a társas viszonyok és folyamatok megfigyelését is. Először a társadalmi struktúrák mibenlétét kell leírni; ezzel az egységek funkcionális és absztrakt függőségi, esetleg kölcsönös függőségi viszonyait lehet tisztázni a mellérendelés, alá- és fölérendelés egyidejű átláttatásával. Másodszor az egységek egymásra gyakorolt hatásait, a dinamikus viszonyokat kell megvizsgálni. A viszonyok az egység szempontjából lehetnek belső vagy külső természetűek; így a viszony lehet az egységen belüli (pl. a családok közötti versengés), az egység alkotóelemei és megnyilvánulásai közötti (a család gazdasági helyzete és

erkölcsisége, a szülők és gyermekek viszonya), vagy az egységek és külső elemek közötti (a falu és a környezet közötti).

15. A falumonográfiák elkészítésének kialakult gyakorlata van. A monografikus szociológia fenntartói több évi tapasztalat alapján rendszeres és megszervezett eljárásmodot teremtettek.⁵⁶ Az eljárásmod a falumonográfiák elkészítésének összes gyakorlati kérdéseit érinti a kiszállástól kezdve egészen az anyag feldolgozásáig és kiadásáig.

A vizsgálat a munka *megelőző megszervezésével* kezdődik. Ki kell választani a falut, mely a vizsgálat tárgya lesz s ennek a kiválasztásának adott szempontokat kell követnie. A szempontok szociológiaiak és nemzettudományiak: a kijelölt falunak a kutatás kimerítését a benne rejlő sok probléma segítségével biztosítania kell s lehetőleg képviselnie is minél több azonos sorsú, életformájú, strukturális felépítésű és funkcionális minőségű falat. Amíg nincs mód arra, hogy minden falu belátható időn belül a nemzettudományi célkitűzések elérésére a szükséges módon megvizsgálható legyen, lehetőleg olyan falvakat kell kijelölni, melyek több falut is kifejeznek. A kiválasztást meghatározza az ellátás kérdése, a munka megvalósításának üzemi lehetősége is. Az érdeklődés sok iránya miatt a falukutató munkaközösségekben pszichológusok, biológusok, orvosok, egészségügyi szakemberek, mezőgazdák, állatorvosok, közigazdászok, agrárpolitikusok, etnográfusok, földrajztudósok, jogászok, esztétikusok, történettudósok, természettudósok s még számtalan más szakemberen kívül szociológusok vesznek részt. A munkaközösség sokszor hatvan, nyolcvan, kilencven kutatóból áll. Ezeknek egyhónapos vagy hathetes elszállásolása és ellátása nem tudományos kérdés, de a kutatás megkezdése előtt erre is figyelemmel kell lenni. A falvak kijelölését ezért *tájékozódás* előzi meg: néhány monográfus a kijelölt vidékre vagy tájegységre megy, ott ötven-hatvan falut futólagosan áttekint, a falvak nagyságáról, megfigyelhető életformájáról s az ellátás lehetőségeiről jelentést tesz, néhány falut pedig javaslatba is hoz. A falu kiválasztását a kutatók megszervezése: *kijelölése és kiképzése* követi. Ezzel egyidejűleg folyik a kijelölt falu és tájegység addig megjelent írásos adatainak felkutatása és összegyűjtése is. A munkaközösség megbízott tagjai könyvtárt állítanak össze; az antropológiai tanulmányok elvégzésére laboratóriumot, egészségügyi szolgálatra orvosi felszerelést, a minél nagyobb dokumentáló anyag biztosíthatására fényképezőgépet, filmfelvevőgépet, fonográf-hengereket, mérnöki és rajzfelszerelést, valamint más technikai eszközöket visznek a

kutatók magukkal. Ezenkívül gyűjtőíveket, üres táblázatokat, feljegyzésre szolgáló lapokat, nyomtatott formulákat is nagy mennyiségben küldenek ki a faluba.

Az előkészítés és a munka megelőző megszervezése után kerül sor a *kiszállásra*, mellyel a társadalmi valóság kutatása azonnal megkezdődik, öt-hat kutató, a statisztikusok csapata néhány héttel az egész munkaközösség kiszállása előtt kimegy a faluba és az összes statisztikailag kifejezhető adatokat összegyűjti és feldolgozza. Mire a munkaközösség megérkezik, táblázatokon és grafikonokon fel vannak tüntetve ezek az adatok. Táblázatban van összeállítva a falu lakóinak névsora is; a neveket sorszám előzi meg, a lakóház száma, születési év, vallási, iskolai adatok, foglalkozás és osztályhelyzet követi. A kutatók rendszerint az iskolát közös munkateremmé alakítják át. Ezek a táblázatok is ott kifüggesztve várják a kutatókat, akik ily módon azonnal és a kutatások egész ideje alatt bármikor tájékozódhatnak minden irányban. A kiszállt kutatókat kisebb *csapatokba* osztják be; ezek a kisebb munkaközösségek az egész vizsgálati anyag állandó figyelembevételével egy-egy kérdés-csoportot különösebb érdeklődéssel tanulmányoznak. Mind a négy kerettényezőnek és megnyilvánulási tényezőnek van egy-egy csapata. A valóság természete és a kutatás közben felmerülő kérdések vizsgálatára még állítanak össze csapatokat. (Például a család, háztartás, népnyelv, népviselet vizsgálatára, vagy a kapitalizmus szerepének vizsgálatára alakulnak ilyen csapatok.) A problémacsoport jellege szerint a csapatokba beosztott kutatóknak a száma változik; van olyan kérdés, melynek kimerítő megfigyelésére elegendő egy monográfus is, másokat viszont nyolc-tíz ember vizsgál. A csapatokba való beosztással lesz a kutatás rendszeres és megszervezett. A csapatokat egy felelős vezető alakítja meg, akinek «nunka-hipotézist» kell kidolgoznia. A csapatoknak mindennap külön gyűlést kell tartaniuk, ahol az aznapi eredményről beszámolnak és a másnapi munkatervet elkészítik. A csapatok között a szervezés és a szüntelen irányítás teremti meg az *összeműködést*. A csapatok ugyanis nincsenek elszigetelve egymástól. A csapatgyűléseken kívül esti közös összejöveteleken napról-napra megtárgyalják a monográfiát érintő összes kérdéseket is. A gyűlések anyagáról jegyzőkönyvet kell vezetni. A gyűléseken való részvétellel a jegyzőkönyvek anyagának áttanulmányozásával és a közös munkateremben kitett táblázatok, munkatervek, utasítások és hirdetések segítségével bárki bármikor átláthatja a kutatás magasabb irányító szempontjait s így feladatát értelmetlennek vagy szükség-

telennek nem tekintheti. Az összefüggések, hatások, kapcsolatok bonyolult rendszerét ez az állandó sokoldalú és fokozatosan kiegészülő vizsgálat tisztázza. Hogy az anyag bármikor áttekinthető legyen, a gyűjtött anyagokat naponként *osztályozni és rendszerezni* kell. A kutatók ezért minden egyes adatot külön-külön kis lapra jegyeznek le. Minden lapon rajta van az adatközlő neve, életkora, vagyoni állapota, műveltségi foka, házának száma, azonkívül az adatgyűjtő neve, a kelet, esetleg valami észrevétel, vagy megjegyzés. Ezeket az önálló lapokat természetesen könnyű osztályozni. Egy kiszállás alkalmával tizenöt-húszezer ilyen lap is összegyűl, melyek rendszerezve a vizsgálat irányáról azonnal kritikai képet adnak. Az osztályozott adatok áttekintése után látható lesz, hogy melyik kérdéscsoportot hanyagolták el a kutatók: mélységben és kiterjedtségben egyaránt. A munkaközösségnek a kiszállás tartama alatt az objektív megfigyelésen és minél több adat összegyűjtésén kívül más feladata nincs. A falumonográfiák elkészítésének ezt a szakaszát a *feldolgozás* követi. A feldolgozást ugyanazok a kutatók közösen, együttes munkával végzik. A feldolgozás a kiszállás tartama alatt végzett munkának újabb kritikája is: ez alkalommal tűnik ki, hogy a kutatás egy-egy problémacsoportban elegendő anyagot gyűjtött-e össze. Rendszerint a hiányos adatok kiegészítésére újabb kiszállás válik szükségessé, melyen nyolc-tíz kutató vesz részt s egy-két hét alatt pótolja a hiányokat. A falumonográfiák elkészítése a kiadással fejeződik be; a monografikus szociológia egy-egy ilyen falu monográfiával kívánja dokumentálni törekvéseit és teljesítményeit.⁵⁷

III.

Gusti a monografikus szociológia törekvései között minden más törekvéssel egyenrangúnak nyilvánította társadalomkutatási eljárás módjának *nemzettudományi* szerepét.⁵⁸ A monografikus szociológiát enélkül a változata nélkül aligha lehetne megérteni s vállalkozásunk harmadik feladatát teljesítjük, mikor Gusti rendszerét erről az oldaláról is bemutatjuk.

Gusti felfogása szerint a tudományos szociológiának alapfogalma a *társadalmi egység*. Minden társadalmi egység *alsóbb egységekből* áll. Az alsóbb társadalmi egységek részei, alkotói az ezeket integráló nagyobb egységeknek. Alsóbb egységek például a falvak, városok, tájegységek. A legnagyobb, szintetikus, végső társadalmi egység viszont a *nemzet*. «A nemzet az egyedüli társadalmi egy-

ség — írja Gusti —, mely önmagát beéri, abban az értelemben, hogy teljes realizálására nincs szükség egy átfogóbb társadalmi egységre, mivel abban a helyzetben van, hogy az értékeknek sajátos világát teremtheti meg, önmagában való célt tűzhet ki és megtalálhatja a megvalósítás módjait, vagyis sajátmaga megalkotásának szervező és haladást elősegítő erőt.»⁵⁹ A nemzet nagyobb egységtől már nem függ. Minden nemzet összeköttetésben áll más nemzetekkel, ez azonban nem nemzetfelettséget vagy kozmopolitizmust, hanem nemzetek közötti kapcsolatokat jelent. Emiatt a pozitív tudománynak a nemzet különleges fontosságát kell szemelőtt tartania, nemcsak a valóság, hanem az elmélet szempontjából is. «Attól a pillanattól kezdve — írja Gusti —, melyben a nemzet mint a modern társas élet legjelentősebb formája jelenik meg, a társadalom tudományának, a szociológiának is mint a nemzet tudományának kell megalkotódnia.»⁵⁹ A szociológiának ez az ága az egyetemességet feladja s egy-egy nemzet konkrét lényét tanulmányozza.

Gusti szociológiai rendszerének tételeit alkalmazza a nemzetfogalom meghatározására is. A nemzet önkéntes, szintetikus valóság, olyan társadalmi egység, mely kozmikus, biológiai, lelki és történelmi igazolással és társadalmi akarattal összekapcsolt rendszert jelent; ehhez még hozzá kell tenni a szellemi, gazdasági, jogi és politikai megnyilvánulásokat, melyek egyben alkotást jelentenek és a nemzet kultúráját adják.⁶⁰

A nemzet ezek szerint felbonthatatlan, szintetikus egység és teljesség. A nemzetet sem az egyénekre, sem a keret- vagy megnyilvánulási tényezők közül valamelyikre lefokozni nem lehet. A nemzet az egyéneket megelőzi, feltételezi és meghaladja; egyben a legteljesebb egység, strukturális felépítésében az alkotó elemek az egész természete szerint rendeződnek el. A nemzet ugyanakkor önkéntes valóság; a minden pillanatban működő akarat a nemzet legdöntőbb meghatározó tényezője. A nép etnikai, természeti közösség s a nemzet alatt van. A nemzet célok felé tör, céljait ismeri s ezek elérésére az eszközöket magának előteremti. Az a nemzet, mely akaratát elveszti, visszasüllyed népi mivoltába s csak a természet hatásai döntik el életét. A nép és a nemzet között a tudatos akaratműködés teremt különbséget; a népek passzív és fatális életet élnek, a nemzetek tudatos, értékelő és akarati életet.

A nemzet önmaga megvalósítását végzi s ez a szakadatlan realizálódás a megnyilvánulások négyféle formáját adja. A meg-

nyilvánulásokat viszont bizonyos tényezők feltételezik és befolyásolják. Ilyen feltételező tényező elsősorban a környezet, a *kozmosz tér*. A nemzetet földrajzi környezetéről leválasztani nem lehet. A föld és a környezet szükség szerinti és szerves tényezői a nemzet életének. A nemzet tudománya nem mondhat le a nemzet és a környezet viszonyának aprólékos tanulmányozásáról. Másrészt a nemzetet nem lehet lefejtetni az etnikai alaprétégről, a sajátos faji vonásokat, a fizikai és lelki tulajdonságokat őrző népről. A faj nem azonos a néppel vagy a nemzettel. A faj a népnek is alkotója és a nemzetnek is. Egy-egy nép sajátos faji összetételt jelent, melyből a tudatosodás és az akaratfunkció által lesz nemzet. Két nemzet alkotó faji minősége lehet ugyanolyan, de ha a résztvevő fajok keveredési aránya más, akkor a nemzet is elütő képlet. Egy nemzetnek még akkor is lehet faji öntudata, ha nem egy zárt faj folytonosságát őrzi, hanem több faj összetétele. A biológiai igazságtól függetlenül egy-egy kevert fajú nemzetnek is meg lehet a más nemzetekkel szembeni felsőbbrendűségérzete is. «Ezért — írja Gusti — a nemzet tudománya, az esetről-esetre nyerhető eredményektől függetlenül, sem a fajt, sem a faj tudatot nem hagyhatja számításán kívül.⁶¹ A nemzetet harmadszor a *múlt* is feltételezi és meghatározza. A múlt, mint összesűritett tapasztalat, a *tradíció* révén érvényesül. A történeti múlt integráns része a nemzet életének, mely a nemzet jelenét és jövőjét is meghatározza. A nemzettudomány ezért magában foglalja a nemzet egész történelmét is. Végül a nemzetet *lelki* tényezők is meghatározzák. A nemzet tevékenységeit az alkotó közösségek lelki alkata és környezete is determinálja. A lelki környezet a nemzet tudatosodási fokát és akaratkifejtési erejét jelenti. A nemzet tudománya ezért a nemzetek lelki alkotását is ugyanolyan szükség szerűséggel köteles vizsgálni.

A kerettényezők után a nemzet tudománya a nemzet teremtő tevékenységeit tanulmányozza. A megnyilvánulások gazdasági, szellemi, jogi és politikai jellegűek. A nemzet, mint teremtő képlet, értékeket valósít meg. Ezek az egyetemes emberi értékek: a vallás, művészet, tudomány és filozófia. A nemzet minőségét szellemi értékei mérik, tehát teremtő energiáinak foka és iránya. Ezek az értékek, valamint a nemzet alkotó (szellemi és gazdasági) és szabályozó (politikai és jogi) megnyilvánulásai együttesen a nemzet *kultúráját* adják. A nemzet tudományának a megnyilvánulásokban ezt a műveltséget kell tanulmányoznia és kifejeznie.

Gusti a monografikus szociológia nemzet tudományi szerepét

hangsúlyozva rámutat arra, hogy általa a nemzet sajátos küldetését, törekvésének sajátos feltételezettségeit és teremtő szerepvállalásának igazságos mértékét lehet tisztázni.

IV.

A monografikus szociológia igazi értékének tárgyilagos megállapítására a vállalkozás törekvéseit és teljesítményeit kell megvizsgálni. A célkitűzés tisztázása megmutatja, hogy mi volt Gustinak és iskolájának legfőbb igyekezete, az eredmények viszont valódi jelentőségében tárják fel a monografikus szociológia elért céljait.

A monografikus módszer *szociológiai és nemzettudományi* célokat követett. Láttuk, hogy Gusti a meglévő szociológiai koncepciók kritikájából indult ki. Szerinte ezek legtöbbje elvont, spekulatív, egyoldalúsággal és előítéletekkel teljes. Emiatt a szociológiának nincs tudományos hitele, úgyannyira, hogy más tudomány védettségéből a szociológia szerepét, egy ilyen tudomány meglétét vagy értelmét kétségbe is vonják. Az a sok rendszer, mely a szociológiát állandóan jellemezte, csak növeli az érdemtelenséget és a kívülállók bizalmatlanságát. A szociológiának tudománnyá kell válnia s ezért olyan biztos, határozott, módszeres eljárást kell teremteni, mely lehetővé teszi az eredményes és hasznos működést. A kifogástalan módszerrel alkotó tudomány teljesítményeit mindenki köteles tudomásul venni és elfogadni. A monografikus módszer ezt a szerepet kívánja betölteni. Ez a módszer lehetővé teszi azt, állítja Gusti, hogy a szociológia rendeltetését teljesíthesse, mert eltünteti mindazokat a különbségeket, melyek rendszerint az elméleti és gyakorlati, univerzális és individuális, genetikus, analitikus és szintetikus szociológia között szoktak feltüntetni. «A szociológia — írja Gusti — nem teljesítheti sem tudományos feladatát, sem társadalmi hasznát, csak akkor, ha monografikus lesz.»⁶² Gusti szerint a szociológiának a monografikus módszer existenciális feltétele, úgyannyira, hogy «a szociológia vagy monografikus lesz, vagy nem lesz».⁶³ (t. i. egyáltalában tudomány).

A monografikus módszere nemzettudományi célkitűzéseit már láttuk. «Anyaga, módszere és a kutatók által román lévén — írja Gusti —, a tudományos alkotás számtalan lehetőségét nyújtva, a monografikus kutatás tökéletesen biztosítja egy román szociológia megeremtését.»⁶¹ Ilyen adottságai folytán a monografikus mozgalom kiszélesedett és nagyon sokban átlépte a szociológiának, mint

tudományos specialitásnak szűk kereteit».⁶⁵ Herseni teszi ehhez hozzá, hogy ez a nemzettudományi hivatást betöltő szociológia feladja az egyetemességet. «A szociológia tárgya nem a társadalom fogalma vagy általános eszméje, hanem az élő társadalmi valóság, úgy, ahogy az számtalan konkrét megjelenési formában adva van.»⁶⁶ Ez a nemzettudomány lehetővé teszi a nemzeti etikát és nemzeti politikát is, mert az etikai értékalkotás és célkitűzés alapján a politikai cselekvés és a változtatást szolgáló reform irányelveit adja meg.

Gustinak a monografikus szociológiához fűzött célkitűzéseit és a kutatások elért eredményeit a legélesebb kritikával egyetemi tanártársa, *Petre Andrei* illette. «Minden olyan kísérlet — írja *Petre Andrei* —, mely arra irányul, hogy a szociológiát egy gyakorlati, reformatorikus eszközzé tegye, egyúttal (a szociológia) természetének denaturálását is jelenti. A szociológiai kutatások eredményeinek alkalmazását nem lehet összetéveszteni magával a szociológiával.»⁶⁷ Másrészt: «A szociológia nem formál gyakorlati ideálokat, amelynek elérésére a valóság törekedjék, hanem csak a létező társas jelenségeket írja le és magyarázza meg.»⁶⁸ A kutatások alkalmával valójában összegyűlt egy hatalmas anyag, «de ez az anyag várja a szociológust, aki abból igazában szociológiai következtetéseket vonjon le.»⁶⁹ Ez az anyag nem vezetett el például bizonyos társas formák általános megjelenési módjának megértéséhez vagy különböző társadalmi típusok fejlődésének megállapításához sem. «Bizonyos irányban végzett bármiféle monografikus kutatás csak egyszerű leírás maradt, mely valójában nagyon fontos és hasznos, de amely nem emelkedett a szociológiai munka rangjára.»⁷⁰ Másrészt «a monográfiai kutatások megállanak valamely valóság egyszerű fotografikus visszaadásánál, anélkül, hogy (az eredményeket) beletagolnák a szociológia általános princípiumai közé.»⁷¹ A monografikus kutatások tiszta leíró jellege miatt nem lehet olyan eredmények elérését megtalálni bennük, amilyenről például előbb *Malinowski*, *Lang*, *Fraser* és mások beszéltek. Ebből kifolyólag Gusti vállalkozásai «csak kezdetet jelentenek, egy szociográfiai kísérletet és semmi egyebet». Azonkívül hibája ezeknek a kutatásoknak az etika és a politika közelsége is. Az értékelés és a reform igénye miatt a társadalomvizsgálat szubjektív és szenvedéllyel telített, noha a tudományos társadalomleírás hideg és tárgyilagos eljárásmodot kíván meg.

A monografikus szociológia teljesítményeit *E. Sperantia* is csak szociográfiai értékűnek tartja, nem szociológianak. *Sperantia* hivat-

kozik arra, hogy az Institutul Social Roman 17 évi tevékenysége után már itt lenne az ideje egy nagy összefoglaló munka megjelenítésének; ebben a monografikus iskolának olyan általános érvényű igazságokat is fel kellene már tüntetnie, amelyek a végzett munka szociológiai minőségű dokumentumait adhatnák. «Azonban az az érzésünk — írja Sperantia —, hogy az általános elmélet, a dogmatikus alap, melyről a kutatások elindultak, nemigen fog különbözni D. Gusti megelőző teóriáitól. Valójában ezek a kezdeti princípiumok, amelyekre a monografikus kutatás felépül, végső fokon egyrészt a kereteket és a megnyilvánulásokat illető megkülönböztetésekre és osztályozásokra, másrészt a voluntarisztikus meghatározottságra vonatkoznak. De ha a keretekre és megnyilvánulásokra való felosztás tökéletesen hibás lenne, még akkor is az egész összegyűjtött anyag, mintha valami mágnes erővonalait követné, aszerint rendeződik el; anélkül, hogy valaha is helytelenségét be lehetne bizonyítani, vagy meg lehetne cáfolni: az anyag az adott formának van alávetve és *azon keresztül* nyer értelmezést. Ami pedig a voluntarisztikus hipotézist illeti, az etnográfiai, nyelvi, bio- és antropológiai adatok sokasága, vagy a néprajzi gyűjtemények, film- és fényképfelvételek soha sem a hipotézis mellett, vagy ellen nem fognak semmit bizonyítani.⁷²

A monografikus szociológiában valójában jól el lehet különíteni a rendszerbeli részt a módszerbeli résztől, a társadalomkutatások irányát meghatározó elméleti koncepciót a kutatás tényleges eredményeitől. Gusti felfogása szerint a szociológiának módszerében kell megalakulnia s csak akkor kell megkísérelni az elméleti megalapozást, amikor már a társas valóságot érintő nagy tudományos anyag összegyűlt. Gusti viszont nem ezt az utat követte. Bizonyos «*exisztenciális apriorizmus*» vezette rá Gustit az emberi öntudat alapvető indulataira; ugyanaz a spekuláció teremtette az akarát-elméletet s a keretek meg a megnyilvánulások fenomenologikus típusokba való felosztását. A szociológiai párhuzamosság törvényével Gusti ezeket a kész eredményeket szintetizálta. A monografikus szociológiát jellemző minden sajátos elméleti tétel bármiféle reális társadalomkutatás előtt már meg volt. Az első kiszállásra 1925-ben került sor s az évenként megismétlődő kutatások alkalmával csak a vizsgálat eljárási módja és szervezési kérdései tisztázódtak, *de ennek nyomán a rendszerbeli rész, a dogmatikus állásfoglalás semmit sem változott és nem módosult*. Ha a monografikus szociológiában ezeket az eredményeket lehet szociológiai értékűnek tekinteni, akkor viszont ezeket nem fedezi az

a tudományos fegyelem és biztonság, melyet Gusti a szociológia existenciális feltételének nyilvánított. «Van valami apriorikus bármiféle ilyen vállalkozásban — idézzük ismét Sperantiát —, míg az összegyűjtött adatok a kezdeti hipotézis fenntartó készülékévé válnak, vagy legalább is azzá akarnak válni. Ezenkívül az ilyen módon összegyűjtött adatok sohasem fognak pontosan körülírni egy olyan rugalmas fogalmat, mint az *akarat*. Úgyhogy: a szociológiának végül mégis vagy pszichológiai vagy metafizikai forrásokhoz kell fordulnia.⁷³

Gusti és tanítványai a monografikus szociológiával valójában egy sajátos nemzettudományt teremtettek s az egész vállalkozás igazi jelentősége ebben van. A monografikus szociológia a *népiségkutatás* másfelé is gyakorolt és máshol is ismert irányvonalába esik. A vállalkozás igazi érdeme: a kutatások szinte páratlan arányú megszervezése és kiterjedtsége. Gusti néhány év alatt több tudományos intézetre való fiatal tudóst nevelt fel, másfél évtized folyamán pedig a román egyetemi ifjúság legjobbjait gyűjtötte össze és vitte ki falukutatásra. Ezenkívül központi és vidéki intézeteket teremtett, folyóiratokat, könyveket adott ki, szívós munkájával pedig az egész román közélet előtt a parasztság nagy kérdéseit tárgyalta. A román népiségkutatást Gusti kutatócsoportjai szinte teljesen kimerítik. A feldolgozott és ki is adott falumonográfiák, a monografikus szociológia elért eredményei, a román nép mélyreható megismerésének legjobb forrásai. Mindezt pedig Gusti egy olyan országban érte el, ahol — az ő szavaival élve — «a külföldi szociológiai mozgalom részletes megismertetése is hatalmas munkának tűnt, ahol hiányzott a társadalomtudományok tanításának megszervezése, hiányoztak a szakkönyvtárak, a kutatóintézetek, sőt nem volt meg még az új tudomány felé forduló látható érdeklődés sem». Kétségtelen, hogy ezt a mozgalmat elsősorban a román nép szeretete vezette; az egész munkát olyan lelkesedés és rajongás, sőt szenvedély kísérte, amely az ilyenyszerű tudományok terén is szokatlan. Ez időnként a tudományos tárgyilagosság rovására is volt. Gusti érdemei viszont román szempontból alig mérhetőek fel. Az egész vállalkozás szűk nemzeti keretei közül azáltal nőtt ki, hogy a román nép megismerését kívülálló számára is olyan mértékben teszi lehetővé, amilyenről eddig szó sem lehetett. Hogy ez különösen nekünk mennyire fontos, azt talán nem kell különösképen bizonyítanunk.

Markos András.

Irodalom. — A monografikus szociológia elméletét és munkamódszerét megérteni, eszközeit és teljesítményeit megismerni és megbírálni természetesen a román nyelv ismerete és a románul megjelent források áttanulmányozása révén lehet a legjobban. Valóságos akadályt a román nyelv nem tudása mégsem jelent. Amióta egyrészt Gusti és tanítványai, másrészt külföldi érdeklődők a különböző nemzetközi tudományos nyelveken (elsősorban franciául) ismertetéseiket megjelentették, ezeknek birtokában tökéletes és kimerítő képet lehet erről a vállalkozásról nyerni. Felsoroljuk itt azokat, melyek a megismerés szempontjából a legkifejezőbbek.

Gusti legelső dolgozatai németül jelentek meg. A monografikus szociológia szempontjából jelentős doktori tézise: *Egoismus und Altruismus. Zur soziologischen Motivation des praktischen Wollens.* Megjelent a *Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie und Soziologie*-ban, 1904. (XXVIII. évf.) 1910-ben Berlinben jelent meg a másik fontos tanulmánya: *Sozialwissenschaften, Soziologie, Politik und Ethik in ihrem einheitlichen Zusammenhang. Prolegomena zu einem System.* Kisebb tanulmánya a *Despre natura vieii sociale.* (A társas élet természetéről.) A Iasi-i *Cultura Romana* folyóirat 1910-es (VI.) évfolyamában jelent meg. Ugyanitt adta ki egyetemi tanári székfoglaló előadását is: *Introducere la cursul de Istoria filosofiei grecesti, Etica si Sociologie.* Iasi, 1910. (Bevezetés a görög filozófia történetébe, az etikába és a szociológiába.) 1915-ben könyvet írt a háború szociológiájáról: *Sociologia rásbotului.* Bucuresti, 1915. 1919-ben megindítja folyóiratát, az *Arhiva pentru stiinta si reforma sociala-t* (A társadalmi tudományok és reform árhivuma), melynek elején alapvető dolgozatot közöl: *Realitatea stiinta si reforma sociale.* (A társadalmi valóság, tudomány és reform.) Az *Arhiva*-nak még ugyanebben az évfolyamában a nemzet kérdéseivel is foglalkozik. (*Problema natunii.*) 1925-ben megkezdődnek a kiszállások és évről-évre egy-egy falut részletes társadalomvizsgálatnak vetnek alá. A nagy keretekben kiszélesedő kutatások irányelveinek, elméletének és eljárás módjának tisztázására 1934-ben egy sorozatot indított meg Gusti az igazgatása alatt álló *Institutul Social Roman* (Román Szociális Intézet) kiadásában. A sorozat első kötete Traian Herseni tanulmányát: *Teoria monografiilor sociologice-t* (A monografikus szociológia elmélete) tartalmazza Gusti bevezető tanulmányával: *Sociologia monografica, stiinta a realitatii sociale.* (A monografikus szociológia, a társadalmi valóság tudománya.) Amint címéből is látható, ez a tanulmány rendszerének szintetikus összefogása és legteljesebb forrása. A könyv végén mind a két tanulmány rövid francia kivonatát is megtaláljuk. Rendszerét és munkaeredményeit Gusti franciául két előadásban Parisban is ismertette; az előadásokat később az *Institut de droit comparé* ki is adta: *La monographie et l'action monographique en Roumanie. Etudes de sociologie et d'ethnologie juridiques, publiées sous la direction de René Maunier.* XXIII. Paris, 1937. A fentebb említett sorozat harmadik kötetében, több mint 600 lapon, Gustinak régebben közzétett 20 tanulmányát találjuk, s ezek közt az egyébként szétszórót és nehezen hozzáférhető források nagyobb részét is: *Sociologia militans. Introducere in sociologia politica.* (Sociologia militans. Bevezetés a politikai szociológiába.) 1936-ban Gusti új folyóiratot indít (*Sociologie Romanesca*; Román Szociológia) az összegyűlt nagy monográfiái anyag közzlésére. Az új folyóirat első számaiban Gusti néhány lapos dolgozatban tovább tisztázza rendszerét és a kutatások értelmét: *Temeiurile teoretice ale cercetarilor sociale* (A társadalomkutatások elméleti alapjai); *Cercetari parvale si cercetari integrale sociale* (Részleges és integrális társadalomkutatások); *Sociologia unitărilor sociale* (A társadalmi egységek szociológiája) és (az 1937. évfolyam-

ban) *Paralelism sociologie* (Szociológiai párhuzamosság). Ez utóbbi Gustinak a XIII. Nemzetközi Szociológiai Kongresszuson megtartott francianyelvű előadása (Paris, 1937). melyet itt román fordításban adott közre; ez az előadás egyébként franciául is megjelent a *Revue Internationale de Sociologie* 1938. évi 1—2. számában: *La loi du «parallélisme sociologique», comme loi d'équilibre social* címen. A *Sociologia Romdneascü* II. évfolyamának 2—3. számában és különlenyomatban jelent meg a *Stiinta Napunii* (A nemzet tudománya) c. tanulmánya. Gusti 1939-ben újabb kétkötetes munkát adott ki, mely a *Sociologia militans* óta megjelent tanulmányait tartalmazza, azok közt az utóbb felsorolt öt dolgot is: *Cunoastere si actiune in serviciul natunii*. Bucuresti. (Ismeret és cselekedet a nemzet szolgálatában.)

Traian Herseni-nek a már említett és talán legfontosabb tanulmányán kívül ugyanabban a sorozatban könyve jelent meg: *Realitatea Sociala. Incercare de ontologie regionala*. Bucuresti, 1935. (A társadalmi valóság. Ontológiai kísérlet.) Herseninek mesteréről írt tanulmánya a monografi us szociológia elméletének legjobb összefogása: *D. Gusti, un sistem de sociologie, etica si politicá*. (D. Gusti, egy szociológiai, etikai és politikai rendszer.) *Arhiva* . . . stb. 1933. (XI. évf.) Ugyanaz kissé bővebben franciául is szintén az *Arhiva-ban* jelent meg. (1935. XIII. évf.) Herseni a társadalmi akaratról külön is írt egy kisebb tanulmányt: *Vointa socialá*, mely a *Sociologia Romaneasca* II. évfolyamában jelent meg. A monografikus kutatások első szakaszának történetét, a megszervezés kialakulását is az *Arhiva*-ban írta meg Herseni: *Sapte ani de cercetári monografice*. (X. kötet. 1932. A monografikus kutatások hét esztendeje.) Többi tanulmányát is — azok közt pedig különösen sok feldolgozott monográfia-részletet — vagy az *Arhiva-ban*, vagy a *Sociologia Romaneasca-ban* találjuk meg.

H. H. Stahl a társadalomkutatási eljárásról írt könyvet, mely az *Institutul Social Roman* sorozatának második kötete: *Tehnica monografi sociologice*. Bucuresti, 1934. (A monografikus szociológia technikája.) Ez a könyv aprólékos részletességgel tárgyalja a társadalomkutatás gyakorlati kérdéseit; példákön mutatja be a szerző a jó és a rossz adatgyűjtést, a táblázatok, statisztikai felvételek stb. elkészítésének módját, a megfigyelés minden mozzanatát. A kutatás megszervezését, a csapatok összeállítását, az adatok osztályozását, tárgyak gyűjtését *H. H. Stahl* ugyancsak konkrét példákkal illusztrálja. Naplórészleteket, jegyzőkönyveket is közöl, sőt a kutatás sajátos pszichológiai problémáiról is szól. Több más gyakorlati kérdés mellett még egy bonyolult társas jelenség több kutató együttes közreműködésével történő megfigyelését, leírását, elemzését és magyarázását is megtaláljuk ebben a könyvben. A könyv anyagát néhány lapos francia kivonat ismerteti. *H. H. Stahl* másik könyve egy falumonográfia összes felmerülő kérdéseit igyekszik összefogni: *Monografia unui sat. Cum se alcatuete spre folosul Caminului Cultural?* II. kiadás. Bucuresti. 1939. (Egy falu monográfiája. Hogyan kell összeállítani a falu-otthon hasznárá?) *Nerej* falu monográfiáját is *H. H. Stahl* adta ki. (L. 57. sz. jegyzet.) Ez a kiadvány a monografikus szociológia megismerésére szinte egymagában elegendő. *H. H. Stahl* a monografikus szociológia újabb történetéről is írt, a kiszállások részletes üzemi adatait itt lehet megtalálni: *Scoala monografi sociologice*. (A monografikus szociológiai iskola.) *Arhiva* . . . stb. 1936. (XIV. kötet.) Ezenkívül az *Arhiva* és a *Sociologia Romaneasca* sok részfalu monográfiáját is közli.

Amint látható, jórészt ezeknek a forrásoknak ismerete alapján készítettük el dolgozatunkat. A kérdés magyar irodalmát *Venczel József* tanulmánya mind felsorolja. *Venczel József. A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom*. Kolozsvár. 1935. *Erdélyi Tudományos Füzetek*.

78. szám. *Lükő Gábor* tanulmányát (*A román «monográfisták» munkamódszere*. Honismeret könyve. Budapest. 1935.) kivéve legtöbbször egy-két lapos kis beszámoló, könyvismertetés, vagy folyóiratszemle. Venczel József tanulmánya után jelent meg a *Korunk* című folyóiratban *Bányai Imre* tanulmánya: *A D. Gusti-féle román szociológiai iskola* (Kolozsvár. 1937) és *Ortutay Gyula: Magyar népismeret* c. kis könyve (Kincsesvár, 9. sz. Budapest. 1937.), mely néhány szót Gustiról is szól.

A monografikus szociológiát külföldön először Gusti egyik tanítványa, G. *Vlădescu-Racoasa* ismertette: *La sociologie en Roumanie* c. tanulmányával, mely a *Revue International de Sociologie* 1929. évi 1—2. számában jelent meg. Ugyanő írt a Román Szociális Intézetéről is: *L'Institut Social Roumain, XV. ans d'activité*. 1918—1933. Bukarest. 1933- Az *Arhiva* X. kötetében (1932. évfolyam) megjelent több mint ötszáz lapos monográfiái anyagot G. E. *Marica* ismertette a *Kölnner Vierteljahrshefte für Soziologie* 1933. évi 2. füzetében: *Dorfsoziologischen Untersuchungen in Rumanien*. 1930-ban a Lipcsei Szociológiai Intézet több ösztöndíjasát küldte Romániába, akik a *Runc*-i kiszálláson is résztvettek. Tapasztalataikról *Helmut Hause* és *Helmut Klocke* a *Zwiespruch* 1931. évi május 10-i számában közöltek beszámolót: *Volksbildung und volksforschung in Rumanien* címmel. *Helmut Hause* később részletesen is írt Gusti módszeréről: *Methode und Einsatz der Dorfschung in Rumänien* címen a *Zeitschrift für Volkskunde* 1938. évi (XLVII. kötet) 4. számában. (300—307.1.) *Gaston Richárd* a *Revue International de Sociologie* 1936. évi augusztusi számában az *Arhiva* XI—XIV. kötetét ismertette. Ugyanő az *Arhiva*-ban is írt egy tanulmányt: *La méthode sociologique en Roumanie, Voeuvre de Prof. D. Gusti*. (XIII. kötet 1936. évf.) A *Social Science Research Council* ösztöndíjasa, *Ph. E. Mosely* a *The Sociological Review. Journal of the Institute of Sociology*. London. 1936. évi áprilisi számában ismertette Gusti rendszerét: *The Sociological School of Dimitrie Gusti*. (A megnyilvánulások tárgyalása során tévesen jogi-közigazgatási és erkölcsi-politikai megnyilvánulásokról beszél, erkölcsi-jogi és politikai-közigazgatási megnyilvánulások helyett.) *Mosely* később a *Rural Sociology* II. kötetének 4. számában a *Sociologia Românească-t* ismertette: *A new roumanian Journal of Rural Sociology*. (1937. 457—465. 1) *Joseph S. Roucek* az *American Sociological Review* II. kötetének (1938.) első számában foglalkozik Gustival: *Sociology in Roumania*. C. *Bouglé* kérésére *Mircea M. Vulcănescu* az *Annales sociologiques*-ban (Serie A. Sociologie Générale III. füzet. 1938.) ismertette viszonylagosan elég bőven Gusti rendszerét s a monográfiái szociológia kiadványait: *Notes sur les publications de l'école roumaine de Sociologie*. C. *Bouglé* a *Centre d'Études de Politique étrangère* kiadásában megjelent kötet bevezetőjében foglalkozik Gustival: *Les convergences des sciences sociales et l'Esprit international*. Paris. 1938. *Leopold v. Wiese* is fenntartásokkal fogadta Gusti rendszerét. L.: *Der gegenwärtige internationale Entwicklungstand der Allgemeinen Sociologie. Reine und Angewandte Soziologie. Eine Festgabe Ferdinand Tönnies zu seinen achtzigsten Geburtstag*. Leipzig. 1936. Kritikai szempontjai miatt itt kell megemlítenünk *E. Speranpa-t* és *Petre Andrei-t*, akikre viszont már előbb utaltunk.

¹ *Dimitrie Gusti*: Sozialwissenschaften, Soziologie, Politik und Ethik in ihrem einheitlichen Zusammenhang. Prolegomena zu einem System. Berlin. 1909. — ² *D. Gusti*: Temeiurile teoretice ale cercetărilor monografice. *Sociologie Românească*. 1936. (I. évf.) 7—9. szám. 3. lap. Megjelent a *Cunoastere si acpune in serviciul napuni*. Bucuresti. 1939-II. kötetében is. — ³ *D. Gusti*: Egoismus und Altruismus. Zur soziologischen Motivation des praktischen Wollens. Különlenyomat a *Viertel-*

jahrschrift für wissenschaftliche Philosophie und Soziologie XXVIII. kötetéből. (1904.) — ⁴ *Traian Herseni*: Realitatea socială. Incercare de ontologie regională. București. 1935. 114. lap. — ⁶ *D. Gusti*: Introducere la cursul de Istoria filozofiei grecești. Etică și Sociologie. Iasi. 1910. 12. 1. Megjelent a *Sociologia militans. Introducere in sociologia politică*. București. 1934 kötetében is. — « *D. Gusti*: ugyanott, 14. 1. — ¹ *G. Vlădescu-Răcoasa*: La Sociologie en Roumanie. *Revue Internettónal de Sociologie*. 1929. évf. 1—2. szám. — ⁸ *T. Herseni*: Realitatea Socială... stb. 114. lap. — ». *D. Gusti*: Egoismus und Altruismus. Zur soziologischen Motivation des praktischen Wollens. I. h. 33. 1. — ¹⁰ *T. Herseni* egy helyt hivatkozik *Aristotelesre*, aki ezt a gondolatot szintén kifejezte s a *Politikából* idézi: «Az ember, ha nem tud, vagy nem akar beletagolódni a társadalomba, akkor nem tagja az Államnak, hanem vagy vadállat vagy Isten». — ¹¹ *D. Gusti*: Despre natura vietii sociale. *Cultura Romana*. Iasi. 1910. (VI. évf.) 17. lap. — ¹² *D. Gusti*: Temeiurile teoretice ale cercetarilor monografice. *Sociologia Romaneasca*. 1936. (I. évf.) 7—9. szám. 3. lap. — ¹³ *D. Gusti*: Despre natura vietii sociale. I. h. 17—18. 1. — ¹⁴ *D. Gusti*: Introducere la cursul de Istoria filozofiei grecești. . . stb. 13—14. lap. — ¹⁵ *D. Gusti*: Temeiurile teoretice... stb. I. h. 4. lap. — ¹⁶ *D. Gusti*: Introducere la cursul de Istoria filozofiei grecești. . . stb. 14. 1. — ¹⁷ *T. Herseni*: Vointet socială. *Sociologie Romaneasca*. 1937. (H- évf.) 146.1. — ¹⁸ *T. Herseni*: Realitatea socială. Incercare de ontologie . . . stb. 64—65. lap. — ¹⁹ *T. Herseni*: ugyanott, 66. 1. — ²⁰ *D. Gusti*: Despre natura vietii sociale. I. h. 19. 1. — ²¹ *D. Gusti*: Sociologia răsbiului. București. 1915. 87. s köv. 1. — ²² *T. Herseni*: Realitatea socială. Incercare . . . stb. 117—118. 1. — ²³ *T. Herseni*: *W. Sombartot* idézi: «Wirtschaft bildet einen Teil der Gesellschaft, ist Gesellschaft». *Nationalöconomie und Soziologie*. 1930. 10. 1. — ²⁴ *D. Gusti*: Sociologia monografică, știinta a realității sociale. București. 1934. 7. 1. Ugyanazt a *Sociologia militans. Introducere* stb. és a *Cunoastere si acune in serviciul napunii* I. kötetében is megtaláljuk. — ²⁶ *D. Gusti*: Realitatea, Știinta si reforma socială. *Arhiva pentru știinta si reforma socială*. 1919. (I. évf.) XII. 1. Megjelent a *Sociologia militans* . . . stb. kötetében is. — ²⁷ *D. Gusti*: ugyanott. I. h. XIV—XV. lap. — ²⁷ *D. Gusti*: Sociologia rászbiului. 87. 1. — ²⁸ *D. Gusti*: Realitatea, stiinta si reforma socială. I. h. XII. 1. — ²⁹ *Z. Gusti*: Sociologia unitătilor sociale. *Sociologia Romaneasca*. 1936. (I. évf.) 6. szám. 3. lap. Megjelent a *Cunoastere si acune in serviciul napunii* II. kötetében is. — ³⁰ *D. Gusti*: Sociologia unitătilor sociale. I. h. 4.1. — ³¹ *D. Gusti*: ugyanott. I. h. 4—5.1. — ³² *T. Herseni*: Teória monografiei sociologice. București. 1934. 102. 1. — ³³ *D. Gusti*: Realitatea, stiinta si reforma socială. I. h. XIII. 1. — ³⁴ *D. Gusti*: Le loi du «Parallelisme sociologique», comme loi d'équilibre social. *Revue international de Sociologie*. 1938. 1—2. sz. Románul is megjelent: Paralelism sociologie. *Sociologie Românească*. 1938. (II. évf.) és a *Cuonastere si acune in serviciul napunii*. II. kötetében. 42. 1. — ³⁴ *D. Gusti*: ugyanott. I. h. 44. 1. — ³⁵ *D. Gusti*: Realitatea, Știinta si reforma socială. I. h. XXX. 1. — ³⁶ *D. Gusti*: Realitatea, stiinta si reforma socială. I. h. XIII. 1. — ³⁷ *D. Gusti*: Realitatea, Știinta si reforma socială. I. h. XIII. 1. — ³⁸ *D. Gusti*: Realitatea, stiinta si reforma socială. I. h. XVII. 1. — ³⁹ *D. Gusti*: ugyanott. I. h. XII—XIII. 1. — ⁴⁰ *D. Gusti*: ugyanott. I. h. XV. 1. — ⁴¹ *D. Gusti*: Curs de etică. Idézi *T. Herseni*: *D. Gusti*, un sistem de sociologie, etică si politică. *Arhiva pentru știinta si reforma socială*. 1933. (XII. évf.) 218. 1. Ugyanazt franciául az *Arhiva* . . . stb. 1934. XIII. évf.-ban is megjelent. — ⁴² *D. Gusti*: Realitatea, stiinta și reforma socială. I. h. XVI. 1.

— ⁴³ *D. Gusti*: Introducere la Istoria . . . stb. 21. 1. — ⁴⁴ *D. Gusti*: Realitatea, stiinta si reforma sociala. I. h. XVII. 1. — »». *T. Herseni*: D. Gusti, un sistem de sociologie, etică și politică. *Arhiva pentru stiintă, si reforma socială*. 1933. (XI. évf.) 219. lap. — ⁴⁶ *D. Gusti*: Sociologia monografica, Stiinta a realității sociale. București. 1934. 45—56. 1. és La monographie et l'Action monographique en Roumanie. Paris. 1937. 23—31. 1. — ⁴⁷ *T. Herseni*: Rostul monografiilor sociologice. *Sociologie Romanaesca*. 1936. (I. évf.) 12. 1. — ⁴⁸ *T. Herseni*: Teoria monografiilor sociologice. Bucuresti. 1934. 109 1. — ⁴⁹ A kutatás nagyüzemi megszervezésére jellemző, hogy a rendszerint egy hónapig tartó kiszállásokon: *Nerej-en* (Moldova. 1927. Harmadik kiszállás.) 41, *Fundul-Moldovei-en* (Bukovina. 1928. Negyedik kiszállás.) már 60, *Dragus-on* (Fogaras megye, Erdély. 1929. Ötödik kiszállás.) pedig 90 kutató vett részt. L.: *H. H. Stahl*: scoala monografiilor sociologice. *Arhiva pentru stiinta, si reforma sociala*. 1936. (XIV. évf.) — ⁵⁰ *H. H. Stahl*: Monográfia unui sat. Cum se alcátueste spre folosul Căminului Cultural. Bucuresti. 1939. II. kiadás. — ⁵¹ *T. Herseni*: Teoria monografiilor sociologice. Bucuresti. 1934. 109. 1. — ⁵² *T. Herseni*: ugyanott. 112—114. 1. — ⁵³ *Mircea M. Vucănescu*: Teoria si sociologia vietii economice. *Arhiva pentru stiinta si reforma sociala*. 1932. (X. évf.) 220. 1. — ⁵⁴ *T. Herseni*: D. Gusti, un sistem de sociologie, etica si politica. *Arhiva pentru stiinta si reforma sociala*. 1933. (XI. évf.) 215. 1. Ugyanaz az *Arhiva* . . . stb. XIII. évfolyamában is megjelent franciául — ⁵⁵ például *T. Herseni*: Teoria monografiilor sociologice. 135—143. 1. és *H. H. Stahl* közel 300 lapos munkaterve és kérdésgyűjteménye: *Monográfia unui sat. Cum se alcátueste spre folosul Căminului Cultural*. Cu o prefata de *D. Gusti*. Cartea Căminului Cultural 4. București. 1939. II. kiadás. — ⁵⁶ *H. H. Stahl*: Technica monografiilor sociologice. Bucuresti. 1934. — ⁵⁷ Az *Arhiva* . . . stb. X. (1932.) kötetében több mint 500 lapon találjuk az első feldolgozott falumonográfiai anyagot. Ezek a tanulmányok első ízben mutatták meg, hogy milyenek kell lennie egy falumonográfának. Az *Arhiva-haja*. ettől kezdve sorozatosan jelennek meg részfalumonográfiaiak a külön erre a célra kijelölt rovatban. (*Arhiva monografica*.) 1936-ban a *Sociologia Romanaesca* kizárólag a monográfiai anyag közreadása végett létesült. 1939-ben a XIV. Nemzetközi Szociológiai Kongresszussal kapcsolatban több falumonográfia kiadását vette az *Institutul Social Roman* tervbe. A kongresszus elmaradt s az ígért monográfiai közül csak egy jelent meg, a *Nerej-é* franciául: *Nerej, un village d'une région archaïque Monographie sociologique, dirigée par H. H. Stahl. Preface par D. Gusti. Institut de Sciences Sociales de Roumanie*. Bucureşt. 1939. III. kötet. (404+322+402.) 8°. A munka felosztása egyébként a következő: *Préface*. (D. Gusti. I. kötet. VII—XIV. 1.) *Introduction: Le problème du village archéologique*. (3—32.1.) *Le cadre cosmologique*. (35—106. 1.) *Le cadre biologique*. (107—224. 1.) *Le cadre historique*. (225—380. 1.) *Le cadre psychique*. (381—396. 1.) *Les manifestations spirituelles*. (Az egész II. kötet: 1—315.1.) *Les manifestations économiques*. (III. kötet, 13—242. 1.) *Les manifestations éthiques et juridiques*. (243—290. 1.) *Les manifestations administratives*. (291—298. 1.) *Les unités sociales*. (301—380.1.) *Proces et tendances sociales*. (381—386.1.) *Conclusions*. (387—396. 1.) Tömérdek fénykép, rajz, táblázat és vázlat, különböző melléletek, térképek és grafikonok egészítik ki a köteteket. — ⁶⁸ «Les recherches monographiques sont prodigieusement fécondes dans leurs perspectives constructives et ont pour résultat final la science et la politique de la nation. (*D. Gusti*: La monographie et l'action monographique en Roumanie. 32. 1.)—⁵⁹ *D. Gusti*: Stiinta. Natiunii. *Sociologia Romanaesca*. 1937. 49. 1. — ^{59a} *D. Gusti*: ugyanott. I. h. 50. 1. —

- ⁶⁰ D. *Gusti*: Probléma Natiunii. *Arhiva. . .* stb. I. évf. 563. 1. —
⁶¹ D. *Gusti*: Stiinta Natiunii. I. h. 52. 1. — ⁶² D. *Gusti*: Sociologia
monografică, Stiinta a realității sociale. 45. 1. — ⁶⁸ D. *Gusti*: ugyanott.
70. 1. 1. sz. jegyzet. — ⁶⁴ D. *Gusti*: Miscarea monografies. *Sociologia*
Romaneasca. 1936. (I. évf.) 1. szám. 7. 1. — ⁶⁵ D. *Gusti*: ugyanott. I.
h. 7. 1. — ⁶⁶ T. *Herseni*: Rostul monografiilor sociologice. *Sociologia*
Romaneasca. 1936. (I. évf.) 1. sz. 15. 1. — ⁶⁷ *Petre Andrei*: Sociologia
generală. Craiova. 1936. 69. 1. — ⁶⁸ *Petre Andrei*: ugyanott. 70. 1. —
⁶⁹ *Petre Andrei*: ugyanott. 297. 1. — ⁷⁰ *Petre Andrei*: ugyanott. 297. 1. —
— ⁷¹ *Petre Andrei*: ugyanott. 299. 1. — ⁷² *Eugeniu Sperantia*: Introducere
in Sociologie. I. kötet: Istoria doctrinelor sociologice. Kolozsvár.
1939. 468—469. 1. — ⁷³ *Eugeniu Sperantia*: ugyanott. 469. 1.